

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

65. Årgang • Julen 2010

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Femogtresindstyvende årgang

Redigeret af
Lars Bjørn Madsen og Carsten Nielsen

Indhold

Magleås - side 3

Af Ingelise Schmidt, tidl. Søster Margarita

Nordsjællandske Arrester - side 11

Af Peter Garde, fhv. kriminaldommer

Smeden og smedjen - side 15

Af Søren Widding, formand for bevaringsforeningen Fredensborg

Erindringer fra Hillerød - side 17

Af Tove Lund

Hvorledes er Climatet? - side 22

Af Georg Frederik Ernst Sarauw, skovrider (1779-1846)

Pastorale Hellebæk 1776 - side 27

Af Peter Uldum, arkivassistent

Radarstationen i Gribskov - side 29

Af Ebbe Nielsen, fhv. major i Flyvevåbnet

Alexander Svedstrup, nordkystens original - side 39

Af Erik Trolle, Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening

Fra dengang Søborg var en vigtig købstad - side 43

Af Kjartan Langsted, arkæolog, Gilleleje Museum

Krucifikset på Aasebakken - side 47

Af Tormod Hessel, arkivleder

© Nordisk Forlag

Støberivej 9

3000 Helsingør

Telefon 49 22 25 00

Eftertryk af artikler i

Folk og minder fra Nordsjælland

er kun tilladt i uddrag og med

kildeangivelse.

Produktion: Nofoprint as

EAN: 978-87-88245-82-0

Omslag:

Lystejendommen Magleås på toppen af Aasebakken ved Høsterkøb er opført i 1910 for familien Westenholtz efter tegninger af Ellen Westenholtz's bror, den dansk-svenske arkitekt Andreas Torben Grut (1871-1945). Villaens navn refererer til såvel Aasebakken som det nærliggende Maglebjerg, der med sine 91 m.o.h. er Nordøstsjælland's højeste punkt. Læs hele historien om Magleås side 3. Foto: Birkerød Lokalthistoriske Arkiv 2010.

Magleås

Af Ingelise Schmidt

I 1910 flyttede Ellen og Aage Westenholz med deres fire børn ind i en stor nybygget ejendom i Høsterkøb. Læs her om den store familie og livet i den store ejendom.

Magleås set fra haven. Foto: Birkerød Lokalhistoriske Arkiv.

Slægten Westenholz

Slægten Westenholz stammer fra Hannover og kom til Holsten med konrektor Johann Carl Friedrich Westenholz (1698-1741). Hans søn Johan Dietrich Wilhelm Westenholz (1730-1794) var uddannet cand. theol. og kom til Overgård gods ved Mariager Fjord som huslærer. Han blev senere præst i Sejerslev på Mors og til sidst provst. Han udgav flere skrifter, bl.a. et prisskrift "Om folkemængden i bondestanden" (1772). Han blev gift med Karen

Thomasdatter Hee (1732-1800), og en af deres sønner, Thomas Westenholz (1779-1830), var major og birkedommer i Skagen. Han var gift med Anne Marie Elisabeth Aabel, og en af deres sønner var Regnar Westenholz (1815-66), etatsråd, finansminister i en kort periode fra december 1859 til februar 1860 og desuden medgrundlægger af Hede-selskabet i 1866.

Regnar Westenholz giftede sig den 22. marts 1850 med Ingeborg Qvist (1830-1851). Sammen fik de søn-

nen Thomas Frederik (1851-1883). Ingeborg døde i 1851 efter sønnens fødsel.

Derefter giftede Regnar Westenholz sig den 7. september 1853 med Mary Lucinde Hansen (1832-1915), datter af etatsråd, grosserer Andreas Nicolai Hansen (1798-1873) og hustru Emma Eliza Grut (1803-1865). Vielsen fandt sted på grosserer Hansens landsted Øregaard i Hellerup. Samme år erhvervede Regnar Westenholz Mattrup gods ved Horsens. Mary og Regnar Westenholz fik

seks børn. Blandt dem var ingeniør Aage Westenholz (1859-1935) og hans to storesøstre Ingeborg Westenholz (1856-1939), gift med Vilhelm Dinesen (1845-1895) og mor til bl.a. forfatteren Karen Blixen (1885-1962), samt Mary Westenholz (1857-1947), "Moster Bess", medstifter af og første formand for Det Fri Kirkesamfund (i dag Unitarisk Kirkesamfund). Hun boede senere på Folehavegaard i Hørsholm. Mary og Regnar Westenholz' børneflokk voksede op på godset, hvor de blev undervist af huslærere og

lærerinder. Aage var det fjerde barn i søskendeflokken, og han var kun 7 år, da faderen Regnar døde i 1866. Efter Regnar Westenholz' død var Mary Westenholz med børnene et år i Schweiz.

14 år gammel blev Aage sendt til København for at fortsætte sin skolegang. Han gik i flere private skoler og tilbragte endvidere et år på Sorø Akademi. I 1878 afgjente han sin værnepligt ved Ingeniørkorpsen, og senere samme år begyndte han på Polyteknisk Læreanstalt, hvor han blev uddannet til ingeniør.

Westenholz i udlandet

Som færdiguddannet rejste han i 1884 til Sankt Petersborg, men da han blev syg, måtte han vende hjem til Danmark. Her arbejdede han med opmålingen til Københavns befæstning.

Den unge Westenholz rejste dog hurtigt ud i verden igen, denne gang - i 1886 - til Siam, i dag Thailand.

Hans morfar havde som storkøbmænd forretningsforbindelser i landet, og Westenholz blev bestyrer af et teglværk ved Bangkok (1886-1888). I 1887 blev han ansat som ingeniør, senere direktør for Bangkok Sporveje frem til 1895. I 1894 gennemførte han elektrificering af sporvejene i Bangkok, som indtil da var hestetrukne. Det vakte opsigt, da man på det tidspunkt aldrig havde set en elektrisk sporvogn øst for Suez, og i København var sporvognene stadig hestetrukne.

Fra 1898 til 1910 var Westenholz administrerende direktør for The Siam Electricity Co., formand for bestyrelsen 1903-1927, derefter æresformand. Han udfoldede også initiativer på mange andre områder. Han oprettede cementfabrikker, drev motorbådstrafik på floderne, var entreprenør ved sluseanlæg, arbejdede med kul- og guldminer og stiftede agerdyrkningselskaber.

De penge, han tjente, investerede han i jord i Malaya (i dag Malaysia), hvor han oprettede og drev gummiplantager. Også efter sin hjemkomst til Danmark deltog han aktivt i plantagerne ledelse fra sit kontor i København. Det var renterne fra plantagerne, der var hans væsentligste indkomst og som gjorde ham til en velhavende mand. I 1917 blev plantagerne sluttet sammen under navnet "United Plantations Ltd." De eksisterer stadig under dansk ledelse. Han havde endvidere aktier i plantager i Sydafrika. Den 22. september 1903 giftede han sig med sin kusine Ellen Grut (1875-1951) i Hørsholm kirke. Familien Westenholz boede i Bangkok, hvor de tre ældste børn er født.

Aage Westenholz søstre. Foto: Birkerød Lokallhistoriske Arkiv.

Westenholz' væsentligste livsgering var hans arbejdsindsats i de næsten 25 år i Østen, og for denne indsats modtog han Ridderkorset i 1901.

Han var også Ridder af Den siamesiske Elefantorden og fik desuden titel af kaptajn i den siamesiske sømineafdeling, efter at have deltaget i forsvaret af Siam mod franskmændene i den fransk-vietnamesiske krig i 1893.

Hjem til Danmark

Da han i 1908 vendte hjem til Danmark, havde han økonomiske muligheder for at støtte projekter, han fandt interessante og gode. Han blev medejjer af Karen Coffee Company Ltd., som blev drevet af niecen Karen Blixen. Kaffeeventyret blev ikke nogen økonomisk, men derimod en litterær og kulturhistorisk succes.

Forsvarssagen - kampen for de frivillige korps

Westenholz investerede meget af sin tid i forsvarssagen, fordi han var overbevist om, at det forsvar, politikerne havde planlagt, ikke var noget værd. Desuden mente han, at hæren ikke var stærk nok, og det var hans overbevisning, at det var af største betydning at oprette frivillige korps for at få et stærkt dansk forsvar. Ud over hæren og flåden skulle Danmark have en borgervæbning, for at landet kunne sikres effektivt mod fjender.

I begyndelsen af 1900-tallet var der flere personer, der lagde et stort arbejde i at oprette og støtte frivillige korps, så Westenholz var ikke den eneste, der mente, at de frivillige korps var vejen frem. Men han er en af de mest fremtrædende personer og helt store personligheder inden for de frivillige korps' rækker. Han var medlem af centralkomiteén for frivillige korps og brugte en stor del af sin formue på at finansiere og opretholde forskellige korps. I 1908 oprettede han for egen regning et motorcykel-korps med rekylgevæ-

rer, kaldet "Korps Westenholz", efter ham selv. Korpsen deltog i Estlands frihedskrig i 1918-1919.

Korpsenes egne udgivelser hyldede Westenholz, og han skrev selv mange artikler og indlæg og gjorde i høj grad brug af sine forbindelser inden for militæret og i politik.

Hærloven af 1937 forbød frivillige korps i Danmark.

En trofast støtte havde Westenholz i søsteren Mary. Hun var ikke begejstret for politikerne, som efter hendes mening ikke gjorde nok ved forsvarssagen. Mary Westenholz var udpræget nationalsindet idealist og aktivist. Hun viste sin harme over Alberti-skandalen og en tyskvenlig sikkerhedspolitik under J.C. Christensen, da hun den 19. august 1909 sneg sig gennem ministergangen og gik ind i Folketingssalen. Da formanden Anders Thomsen ringede med klokken til mødets begyndelse, rev hun klokken ud af hans hånd og sagde:

"Her sidder I danske Mænd og købslaar i Magtbrynde og Egennytte om landets Ve og Vel. Men det skal siges fra dette Sted, at Danmarks Kvinder foragter Eder og brændemærker Eder som en Hob fædrelandsløse Lejesvende, der forraader Danmarks Ære".

Et par rigsdagsbetjente førte hende ud af salen. Hun blev ikke straffet for sin handling, og senere blev hun hyldet for sin indsats, da flere hundrede kvinder gik i fakkeltog til Folehavegaard.

Høsterkøb

Efter hjemkomsten til Danmark havde Westenholz i årene omkring 1908 erhvervet noget landbrugsjord og nogle små huse på Magleåsen i Høsterkøb med henblik på at bygge en privat bolig. Også dette projekt var søsteren stærkt involveret i.

Landsbyen Høsterkøb ligger naturskønt i et kuperet istidslandskab mellem Holte, Hørsholm og Birkerød. Mod syd er byen afgrænset af mose- og engområdet Femsølyng samt af Rude Skov, mod øst af Sandbjerg, mod vest af Ravnsnæs og Sjælsø - og mod nord af marker til Brådebæk, som oprindeligt også var en del af landsbyens jorder. Byen deles i øst-vestlig retning af den snoede Høsterkøbvej.

Den gennemgående bevoksning er løvtræer. Der er mange søer og vandhuller. Moræneterrænet fra slutningen af sidste istid (ca. 10.000 f.Kr.) giver landsbyen et varieret landskab med markante bakke- og daldrag.

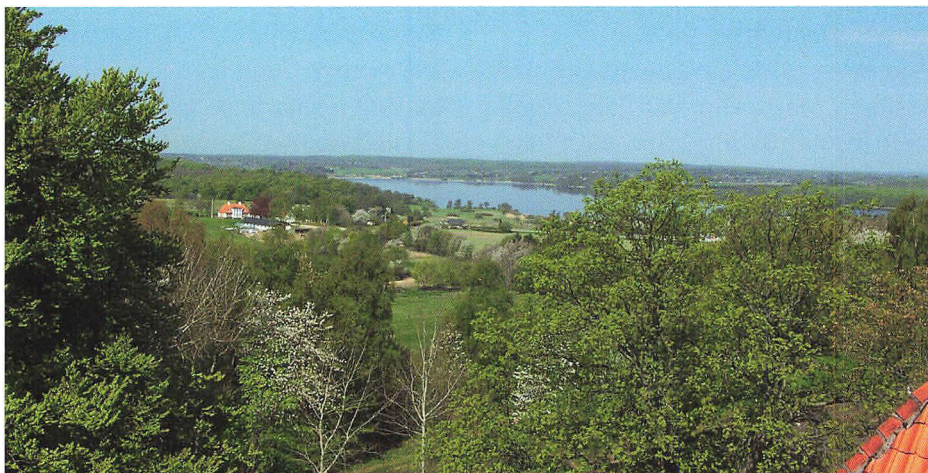

Det meget smukke haveanlæg omkring Magleås er anlagt i engelsk stil.

Foto: Birkerød Lokalhistoriske Arkiv.

Bynavnet Høsterkøb kommer af Husfrecop, som betyder hustrukøb, husfru-køb. Endelsen -køb findes især i stednavne i Nordsjælland og betyder ”købt jord”. Navnet betyder således ”ejendom erhvervet af (en) hustru”.

Byen stammer antagelig fra overgangen mellem vikingetid og middelalder (900-1100). Stedet omtales første gang i 1186, hvor pave Urban III i et brev til biskop Absalon takker ham, fordi han har lagt byen ind under Kirkens besiddelser.

Udsigt til Sjælsø fra tagterrassen som kan ses på billedet herunder.

Foto: Birkerød Lokalhistoriske Arkiv.

Magleås 1910. Foto: Birkerød Lokalhistoriske Arkiv.

Relief over indgangsdøren med et kronhjortepar og deres fire kalve.

Foto: Birkerød Lokalhistoriske Arkiv.

Desuden optræder Høsterkøb i Roskildebiskoppens jordebog fra 1370 samt i ældre fortegnelser og beretninger, bl.a. fra tiden under Hørsholm gods.

Indtil reformationen i 1500-tallet hørte Høsterkøbs jorder under biskoppen i Roskilde, og området blev styret fra lensborgen Hjortholm i Frederiksdal ved Furesøen. Kirkens jorder og godser blev ved reformationen konfiskeret af kronen og Høsterkøb lagt ind under det magtfulde Hørsholm gods, hvorfra egnens fæstebønder blev styret med hård hånd, indtil dronning Sophie Magdalene omkring 1760 indledte Danmarks første landboreformer.

Nordsjællands højeste punkt findes kun en kilometer sydvest for Høsterkøb i Rude skov, hvor Maglebjerg hæver sig 91 meter over havet. Bakkens op mod 240 år gamle bøgetræer hindrer i dag et friere udsyn over terrænet. Fra Aasebakken i landsbyens vestlige udkant får man et godt indtryk af Høsterkøbs beliggenhed på toppen af morænebakken. Herfra er der en storslået udsigt over Sjælsø og dele af Birkerød.

Familieliv på Magleås

Det var her ved Maglebjerg på ”bar mark”, familien Westenholz’ ejendom i 1910 blev bygget og Familien Westenholz flyttede ind. Senere kom endnu tre børn til verden på Magleås.

Arkitekten var Ellen Westenholz’ storebror Torben Grut (1871-1945), der bl.a. har bygget Stockholms stadion og den svenske dronning Victorias sommerbolig, slottet ”Sollden” på Øland.

Ejendommen fik navnet Magleås, og en speciel detalje ved det store byggeri er et relief over indgangsdøren, der forestiller to hjorte med fire hjortekalve.

Huset var stort og rummeligt, og med familien fulgte et større folkehold bestående af en norsk barnepige, en husjomfru, flere husassistenter, gartner og chauffør.

Datteren Karen (Kis) har fortalt om sin far, at han startede dagen med et brusebad efterfulgt af en løbetur i haven eller skoven. Præcis kl. 7.00 blæste han reveillen - på et horn - fra et strategisk velegnet sted i huset, hvorfra det kunne høres i alle etager. Hornets klang blev ledsaget af en kraftig og melodisk tuden fra familiens hund, der var meget begejstret for hornmusik!

Børnene cyklede det meste af året de 4 km til skolen i Birkerød, og deres far var næsten altid med, for han skulle selv ind til sit kontor i København et par gange om ugen.

I familien var alle unitarer og holdt derfor gudstjeneste i hjemmene, helt enkelt med to salmer og et lille stykke fra en andagtsbog. På Magleås var menigheden stor: hele familien og alle hjælpende ånder i køkken og kælder samt gartner og chauffør.

Westenholz havde meget tidligt anskaffet sig en bil, og i 1912 gav Birkerød Sogneråd ham tilladelse til at køre "med trehjulet phememobil" til Birkerød by også efter mørkets frembrud på den betingelse, at der køres langsomt og udvises stor forsigtighed. Det påtales, at hans vognstyrer kører for hurtigt!

Westenholz foretrak cyklen. Hver søndag kørte han til Folehavegaard for at besøge sin mor og søster og holde andagt med dem, gerne ledsaget af så mange af børnene som muligt.

Westenholz var høfligheden selv, naturligvis overfor damer lige fra hans egne småpiger til den ældste kokkepige, men også overfor hankønsvæsener og hunde.

Skøjteløb var et af livets højdepunkter for Westenholz og helst på nyfrossen is. Nogle gange gik det galt, og han faldt igennem - én gang på ejendommens dam. Han kom op igen ved at knuse isen helt ind til land. En anden gang var familien ved at indøve en vals på en sø i Rude Skov. De glemte at se efter våger, faldt igennem og kom ind un-

der isen. Heldigvis kunne de bunde, så de kom ud igen og op på isen.

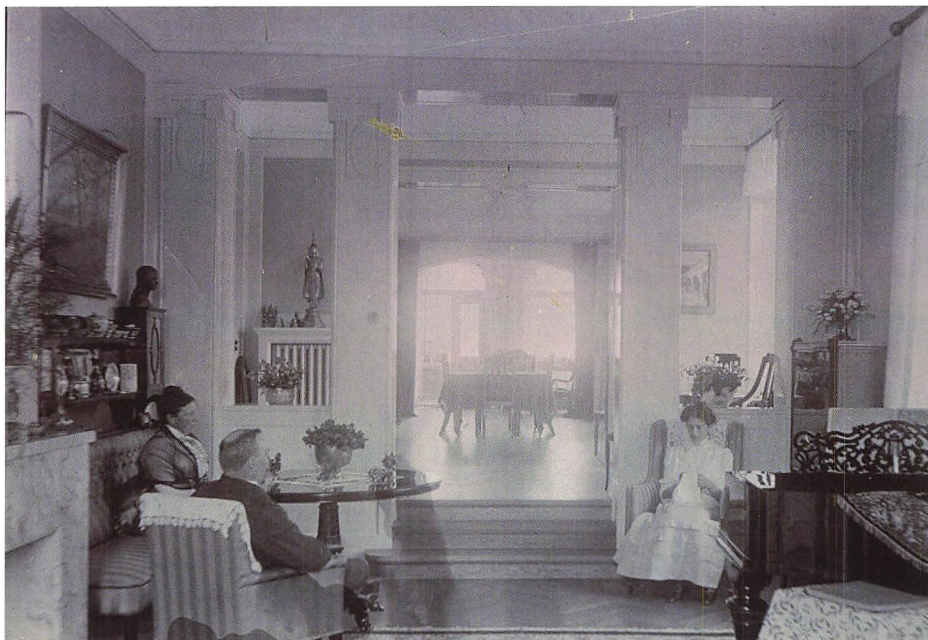
Men helt galt gik det, da han faldt og slog hovedet, og pandeskallen fik en lettere revne. Familien var med rette bekymret for ham og krævede, at han bar et reb bestående af løkker på skrå over den ene skulder, så man kunne hale ham op ved hjælp af en bådshage.

Westenholz var livet igennem en engageret og driftig forretningsmand, som tog del i egnens aktiviteter og bevarede sin interesse og engage-

ment for Danmarks militære forsvar. Endvidere havde ungdomsarbejdet og især spejderbevægelsen hans store interesse. Han var chef for Frederiksborg Amts spejderdivision. Hans devise var "for den svages ret". Han ønskede en retfærdig fordeling af samfundets goder, og mennesker i nød henvendte sig sjældent, uden at han støttede og hjalp. Han blev aldrig medlem af noget politisk parti, men havde sympati for ideer hos alle bortset fra marxister og nazister.

Ellen og Aage Westenholz, sølvbryllupsfoto 1928. Foto: Birkerød Lokalhistoriske Arkiv.

Gæster i spisestue. Foto: Birkerød Lokalhistoriske Arkiv.

Ellen Westenholz var meget socialt engageret og tog del i hjælpe- og velgørhedsarbejde. Hun husede ofte en bekendt eller slægtning, der var syg, rekonvalescent eller trængte til pleje og en kærlig sjæl at dele sorger og bekymringer med. Der var så at sige altid liggende gæster på Magleås. I en årrække var det to musikstuderende og hendes lillebror Lennart Gruts tre sønner.

Aage Westenholz døde den 23. december 1935 på Magleås og ligger begravet på Hørsholm kirkegård. Den smukke gravsten er rejst af Danmarks frivillige Korps.

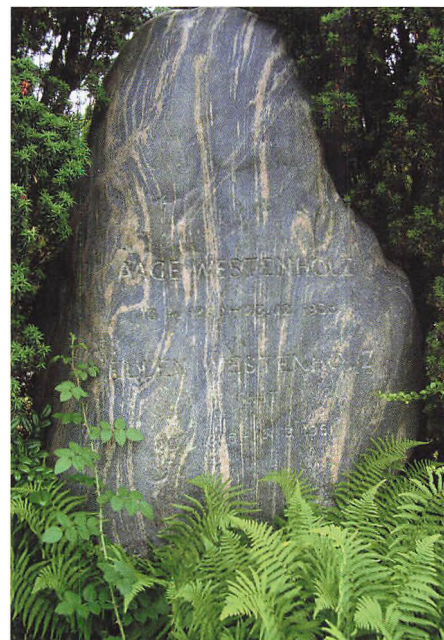
Aasebakken

Nogle år efter at Magleås var bygget, kom Lennart Grut (1881-1949), Ellen Westenholz' yngre bror, til Høsterkøb for at søge efter en byggegrund. Ligesom svogeren Aage Westenholz havde han arbejdet i Bangkok, hvor han var generalkonsul, Managing Director for Thai Electric Corp., formand i bestyrelsen for United Plantations Ltd., Bernam Oil Palms Ltd. m.fl. selskaber. Lennart Gruts ejendom, Aasebakken, blev bygget lige over for Mag-

leås. Også her var arkitekten Torben Grut, hans storebror.

Lennart Grut var svensk statsborger, og hans hustru Helen Aiko Conder (1883-1973) var af japansk-engelsk afstamning. Deres ældste søn var født i København, mens de øvrige fem børn var født i Bangkok. På et tidspunkt var der så mange børn på de to ejendomme tilsammen, at folk troede, der lå et børnehjem i Høsterkøb! I modsætning til svogeren og hans familie, tog ægteparret Grut ikke del i, hvad der foregik på egnen. Derimod kom familierne meget sammen. De nære slægtninge boede i omegnen på Hestkøbgaard, Kollekolle, Rungstedlund og Folehavegaard. Ligeledes var der også meget samvær med familien på Hummeltofte i Virum, hvor Mary Grut (1876-1958), lillesøster til Ellen Westenholz, boede. Hun var gift med en fætter, generalmajor Torben Grut (1865-1952). Der var fem børn i familien.

Til de indviklede familieforhold hører også, at der er to personer med navnet Torben. Det fik "Moster Bess" til at bruge betegnelserne "Torben arkitekt" og "Torben kaptajn" - senere ændret til "Torben general".

Aage Westenholz gravsten på Hørsholm kirkegård. Foto: Birkerød Lokalhistoriske Arkiv.

Der blev ført stor selskabelighed, også ud over familiens kreds, og ifølge private optegnelser arrangerede man diskussionsaftener, oplæsning og musikaftener.

Niels Peter Johansen fra Høsterkøb har fortalt følgende om den tid, han var ansat hos familien Grut:

"I efteråret 1919 kom en generalkonsul Grut til Høsterkøb. Han kom fra Bangkok med frue og tre sønner. Tre døtre var blevet i Østen, hvor de blev passet af en japaner, som hed Hannah. Herren blev kaldt kaptajnen, fordi han havde været i den svenske marine. Hans frue var japaner – meget smuk.

Kaptajnen købte så to ejendomme, nabo til tantes og onkels ejendom, ca. 30 tdr. land i alt. Til villaen, som hed "Granly" (i dag PAX), var der 2 tdr. land have med ribs- og stikkelsbærbuske, og den var også nabo til direktør Aage Westenholz' ejendom "Magleaas". Fruen dér var søster til kaptajnen.

De tre sønner og en svensk guvernante, som var med til Danmark, skulle blive på "Granly" sammen med en kokkepige, og så blev jeg antaget til at gå til hånd med alt.

Meningen var, at der skulle bygges en stor herskabsvilla på den store bakke, Aasebakken, som også villaen kom til at hedde. Herskabet, herren og fru, rejste så til Østen igen. Kaptajnens (Lennart Gruts) broder (Torben Grut) var arkitekt og skulle forestå byggeriet af den store villa. Så skete der det, at guvernanten, frk. Witbom, som var svensker, døde den følgende sommer, og så blev alt lavet helt om. Kaptajnens sønner kom op til Westenholz. De havde i forvejen 7 børn, 4 drenge og 3 piger, så det blev til 10 børn i alt. "Magleås" var jo en meget stor villa på ca. 50 værelser.

Vores kokkepige rejste, og jeg blev boende alene på "Granly", men spiste på "Magleås". Her var vi alt i alt 25 mennesker hver dag, det var et helt hotel. Herren og fru, to selskabsdamer, som studerede musik i København, 10 børn, 7 tjenestepiger, en gartner og en chauffør, der var gift og havde egen bolig, 2 havemænd, 1 gartnerelev, om sommeren 2 havekoner og så mig. Det var en spændende tid." (Citat fra BLAM).

Magleås sælges

Efter Aage Westenholz' død satte Ellen Westenholz, der allerede i 1913 havde fået tilskødet Magleås, ejendommen til salg og flyttede til Virum. Familien Grut ønskede ligeledes at sælge, og i 1942 var begge ejendomme til salg. Benediktinernonner flyttede fra Jagtvejen i København til Aasebakken, og Magleås blev samme år solgt til den norske greve, godsejer og pavelige kammerherre Christopher Tostrup de Paus (1862-1943).

de Paus var konverteret til den katolske tro og blev i 1923 udnævnt til romersk greve af pave Pius XI (pave 1922-1939). Han var en ivrig kunstsamler og ejede Nordens største samling af græsk og romersk kunst, og han flyttede en stor del af sine samlinger af malerier, møbler, sølvtøj og våben til Magleås.

de Paus døde den 10. september 1943 på Skodsborg sanatorium, og da han var ugift, efterlod han sin arv til udvalgte medlemmer af slægten. Thorleif Lintrup Paus (1912-2006) arvede Magleås, som han i 1945 solgte til Ansgarstiftelsen, der er

den juridiske betegnelse for Det katolske bispedømme København. Den daværende biskop Theodor Suhr (1896-1997) stillede ejendommen til rådighed for Sankt Joseph søstre, som indrettede stedet til ferie- og rekreationshjem for deres egne søstre indtil 1947.

Magleås Folkehøjskole

Derefter var Magleås et par år hjemsted for en væveskole, indtil Fredsvennernes Hjelpearbejde (= Mellemfolkeligt Samvirke) købte ejendommen i 1950. Den kendte højskolemand Johannes Novrup (1904-1960) oprettede Magleås Folkehøjskole, hvis første forstander han var til sin død. I hans tid blev Magleås udvidet med en stor foredragssal, en elevbygning (anekset) og en forstanderbolig, der i dag kaldes gæstehuset.

Efter Johannes Novrups død blev den ligeledes kendte højskolemand og senere folketingsmand, Poul Dam (1921-2000) skolens forstander. Fra 1950 var han lærer på Magleås Folkehøjskole, 1961-1973 som forstander.

Sankt Josef søstre på Aasebakken 1940'erne. Foto: Birkerød Lokalhistoriske Arkiv.

Magleås ombygget til kursuscenter. Foto: Birkerød Lokalhistoriske Arkiv.

Magleås fungerede som højskole indtil 1973, da en ny højskolelov med ændrede tilskudsregler medførte vanskeligheder for skoler af Magleås' størrelse.

Magleås kursuscenter

I 1974 kom ejendommen igen på katolske hænder, idet Ansgarstiftelsen atter erhvervede Magleås. Den katolske Kirke købte Magleås først og fremmest af pastorale grunde. Kirken i Danmark savnede et egnet sted nær København, hvor rolige og smukke omgivelser kunne danne rammen om kurser, retræter og møder for de katolske menigheder. Men Magleås skulle også være åbent for og stå til rådighed for beslægtede kredse, f.eks. økumeniske og kulturelle kredse uden for Den katolske Kirke.

Endnu en grund til, at Ansgarstiftelsen købte Magleås var, at Kirken savnede et sted, hvor Biskoppen kunne holde sine repræsentative møder, og hvor der kunne holdes internationale møder og arrangementer, en hyppig foreteelse for en verdenskirke.

Da Ansgarstiftelsen overtog Magleås i 1974, var alle bygninger meget nedslidte. Hovedbygningen blev grundigt renoveret og tilpasset sin funktion som kursuscenter, og i 1976 åbnede Magleås som katolsk kursuscenter i økumenisk regi.

Gamle huse har atmosfære, men også svagheder. En stadig tilpasning til tidens og gæsternes behov gjorde det nødvendigt at renovere og ombygge igen i 1990. I hovedbygningen blev alle værelser udstyret med bad/toilet eller demi-bad /toilet.

I 1994 blev annekset fuldstændigt renoveret. Huset fik indrettet en række enkeltværelser med bad og toilet samt en lille foredragssal kaldet "Blå sal".

Lille Magleås

Når man kører op til Magleås, har man på venstre side en lang rød bygning, der i familien Westenholz' tid tjente som hestestald og garage. Huset kaldes i dag "Lille Magleås". Huset blev i 1974 ombygget og indrettet til et lille fællesskab af Sankt Joseph søstre, der boede her til 1994. Huset indgår i dag i den almindelige kursusvirksomhed.

Kirkerummene

Både i hovedbygningen og på Lille Magleås findes kirkerum, der er åbne for stedets gæster.

Den tidligere højskoleforstander Poul Dam skrev engang, at han beklagede den ringe kontakt Magleås højskole havde til det omgivende samfund. Det gælder ikke for Magleås kursuscenter. Lige fra begyndelsen har kursuscentret været åbent for det omgivende samfund, og i årenes løb er der knyttet mange kontakter til lokalområdet, bl.a. Birkerød Lokalhistoriske Forening og Birkerød Lokalhistoriske Arkiv og Museum.

Magleås er et lille moderne kursuscenter. Det er ikke luksuriøst og ønsker ikke at være det. Det er et sted, der indbyder til fred og ro. Magleås og stedets beliggenhed bidrager i høj grad til, at kurserne kan afvikles i en positiv og givende atmosfære, således at alle kan tage berigede fra Magleås kursuscenter.

PS Tak til Helle Skjerbæk – barnebarn af Ellen og Aage Westenholz - for oplysninger om familien, udlån af familiefotos og for hjælp med udarbejdelsen af denne artikel.

Nordsjællandske arrester

Af Peter Garde

Mange købstæder har flotte rådhusbygninger med kamtakkede gavle, tårne og spir. Bag facaden gemmer sig en helt anden historie.

Så længe der har været lov og ret i Danmark, har der været fængsler og arresthuse, ja i virkeligheden har der været arresthuse eller snarere arrester, inden der byggedes fængsler. Nok var frihedsstraf længe ukendt, de gængse straffe var enten bøde eller legemsstraf, endog dødsstraf, men forbryderne skulle jo opbevares, inden dommen kunne fuldbyrdes, og dette skete i arrester. Indtil 1938, hvor staten overtog ansvaret for arrestvæsenet, hørte arresterne under de enkelte købstæder eller herreder. På landet byggedes små arrester, men i købstæderne fandtes arresterne normalt i byens rådhus, ”rådhuskælderen”. Efter vor tids standard var arresterne usle, særlig var opvarmning nærmest ukendt. Da en ung pige i 1814 skulle halshugges for at have afbrændt det halve Hobro, overførte en medlidende byfoged – ”byfoged” i købstæderne svarede til borgmester, udnævnt af kongen – hende til Randers arrest den sidste måned inden henrettelsen, da han fandt det uforsvarligt at lade hende hænges i det fugtige, rå og skimlende hul i Hobro. Fra 1793 forbedredes forholdene gradvis, bl.a. var kong Christian VIII meget interesseret i fængselsforhold. I det 19. århundrede byggedes mange ”Raad-, Thing- og Arresthuse”, ofte med en særskilt arrestfløj, og da kommunernes styrelse og retsvæsenet skiltes ad – embedsmæssigt i 1919, da byfogedernes hverv deltes mellem en dommer, en politimester og en byrådsvalgt borgmester, og også her-

redsfogederne eller birkedommerne på landet afskaffedes – byggedes arresterne fortsat i tilknytning til tinghusene eller politistationerne. Også inden 1938 førte staten et stadig mere intensivt tilsyn med arresterne, bl.a. efter oprettelsen af et fængselsdirektorat i 1910 (nu ”Direktoratet for Kriminalforsorgen”). I anledning af dettes hundredeårsjubilæum 1. oktober 2010 er udgivet et værk ”Danmarks arresthuse” med gennemfotografering af samtlige fungerende arrester i Danmark, herunder Færøerne (men ikke Grønland, hvor der ikke er egentlige arresthuse), og de historisk mest interessante arrester, bl.a. Nytorvs arrest i København, v/Svend Erik Andersen, medens jeg har skrevet teksten. Arresterne var mange, endnu i 1923 var der over hundrede, men siden

da, særlig efter 1938, er mange blevet nedlagt, ofte samtidig med bygning af et større arresthus, således at antallet af pladser ikke er gået ned. I dag er der 36 arresthuse, i størrelse svingende fra Vestre Fængsel i København med flere hundrede pladser til Nykøbing Mors med 13.

I Nordsjælland findes i dag tre arresthuse, nemlig i Helsingør, Hillerød og Frederikssund, medens Fredensborg, Hørsholm, Helsingør og Frederiksværk nedlagdes lidt ind i det 20. århundrede.

En indberetning om Helsingørs arrest i 1793 dandlede ”hullerne” både i henseende til sikkerhed og menneskekærlighed. Som i alle andre arrester, hvis historie jeg har undersøgt, var det uhyre let at undvige, ja, i 1842 brød en tyv endog ind i rådhuset og stjal 150 rigsdaler fra

Den gamle arrest i Helsingør af arkitekt Johannes Seidelin. Rådhuset ses til venstre.

Foto: Svend Erik Andersen

skifterettens kasse. 1855 tog man sig endelig sammen og byggede det meget smukke, stadig ibrugværende rådhus – jeg husker borgmester Per Tærsebøls stolthed, da han viste fotografen og mig det – med 21 arrestpladser. Arrestforvareren skulle lade tilberede mad til 30 personer hver dag, inkl. personale og egen husstand. Sandsynligvis bestyredes køkkenet af arrestforvarerens hustru, en generel ordning, der først er opgivet sent i det 20. århundrede. Blandt de mange forbedringer var konstant opvarmning af samtlige celler en sjælden luksus på denne tid. Men også skønheden var der tænkt på, arrestbygningen fremtrådte som en smuk halbygning i mørkerøde mursten, den klassiske danske farve, harmonerende med rådhuset. Arkitekten var Johannes Seidelin. Med et slag havde Helsingør fået en fin og velfungerende arrest, men efterhånden blev den for klein, indretning af besøgsrum m.v. medførte, at antallet af pladser faldt til 16, alt for lidt for en politikreds på næsten 130.000 indbyggere samt tilstrømningen fra Skåne.

Da man i 1992 opgav at have arrest i den gamle by, var Helsingør den sidste by med arrest på selve rådhuset. Nu byggedes en politigård og et arresthus med indbyrdes indendørs forbindelse og hele 69 pladser, den største provinsarrest, side om side med Odense. Nu kan Helsingør endog aflaste København i en snæver vending. En lille ting, der

viser, at man tænker på alt, var, at de nedsænkede lofter er forsynede med specialskruer, der ikke kan åbnes med almindeligt værktøj, således at de indsatte – det moderne ord, der har afløst ”fange” – ikke kan bruge hulrummene til opbevaring af kontrabande. Cellerne i den gamle rådhusarrest benyttes til opmagasiner, men morsomt nok kom de i 1999 utilsigtet igen til brug for forbrydere, nemlig da fem mand brød ind og brugte cellerne til overnatning og opbevaring af koster. Længtes de mon ”hjem”?

Det mest spændende af de nedlagte arresthuse er det stadig stående tinghus i Fredensborg. I lange tider betjentes det vidtstrakte område mellem Helsingør og Hillerød og helt ud til Tisvildeleje af ting- og arresthuset i Esrom ved det gamle kloster, medens birkedommeren boede i Nødebo. Jeg er ret sikker på, at birkedommer Krans i Hostrups dejlige sangspil, Eventyr paa Fodreisen, satte sine fanger ind i Esrom arrest. Denne var i brug så sent som i 1853, da arresten husede fire fanger fra Helsingør i 78 fangedage, medens det nye rådhus i Helsingør byggedes. Da der opstod en by omkring Fredensborg Slot, flyttedes retten og arresten til Fredensborg, og der byggedes en statelig bolig med kontor til birkedommeren og i 1857, med den i denne tid meget anvendte N. S. Nebelong som arkitekt, et tinghus, hvor arresten fyldte hele bygningen bortset fra de to store for-

reste kontorer til henholdsvis tingstue og politistation. Hele 13 celler i to etager med plads til først 19 arrestanter, senere 15, da indretning af en bolig til arrestforvareren krævede nedlæggelse af en tremands-celle. Den sidste arrestforvarer inden 1919 Peder Jacob Pedersen fik altid 1. præmie for sine flotte porrer fra haven; disse indgik naturligvis i fangernes kost. 1919 sammenlagdes retskredsen med Helsingør, og samtidig nedlagdes arresten. Tinghuset blev dog ikke nedrevet, og der var stadig politistation. På grund af de mange fængselsdomme under og lige efter krigen genåbnedes arresten i juni 1943, og fangerne blev sat til at flette dørmåtter og bordskånere, hvilket var nok så heldigt, da tyskerne ville anholde politiet 19. september 1944, idet den lokale panserbasse kunne springe ud af vinduet og lande på det halvfærdige flettearbejde, inden han tog benene på nakken. Efter 5. maj 1945 indsatte fængslede landssvigere, hele 64, da der var flest, i en arrest med plads til 15! Både gårdture og familiebesøg måtte indskrænkes til det mindst mulige. Fangearbejdet blev udvidet med fremstilling af flagguirlander med de allieredes flag. Bitterheden hos de indsatte har været stor; indtil for få år siden kunne nazistiske graffiti stadig ses på toilettet, men den historiske pietet har ikke kunnet hindre, at de forsvandt gennem almindelig vask og rengøring. 31. juli 1947 lukkedes arresten på ny, men selvom de forreste kontorer nu er spolerede, står cellerne stadig som da arresten lukkede i 1947, ja endog som i 1919, med opklappelige senge, indmurede borde og brikse ca. 50 x 50 cm og bilæggerovne. Alle indtil nyeste tid fungerende arresthuse er naturligvis moderniserede og de for længst nedlagte er nedrevne eller ombyggede, men Fredensborg arrest står næsten nøjagtig som i fordums dage. Det må håbes, at de i de senere år indledte fredningsbe-stræbelser gennemføres.

Den nye arrest fra 1992, beliggende i udkanten af Helsingør. Foto: Svend Erik Andersen.

Hillerød, byen i Nordsjællands midte omkring Frederiksborg Slot, fik først et rigtigt rådhus, endog efter tegninger af C. F. Hansen, i 1831, men havde inden da en ussel arrest og kunne i en snæver vending også få lov til bruge slottets fangerum. Den berømteste fange var den senere for rovmord henrettede Ole Kollerød, der som fængslet i 1824 og 1834 nåede at bebo både den gamle og den ny arrest, og om hvem vi ved en masse gennem hans enestående selvbiografi trods dennes utroværdighed i enkeltheder. Han har hadet både arrestforvareren og byfogeden, ”den forbandet norske blodtørstig tiger”, af et ”ærligt” hjerte. Som tiden gik, var de 11 celler i dette rådhus ikke nok, og det gav også anledning til klager, at der kun var retssal og arrest, men ikke kontorer i huset, så embedsmændene måtte arbejde og opbevare protokoller m.v. i deres private hjem. 1888 nedrev man derfor resolut rådhuset og byggede det stadig stående statelige råd-, ting- og arresthus af røde mursten, tegnet af den fortræffelige lokale arkitekt Vilhelm Holck. Frederiksborg Slot, hvor han i samfulde 43 år arbejdede som konservator, var hans store inspirationskilde. Frederiksborg Amts Avis gav et fyldigt referat af indvielseshøjtideligheden, herunder sognepræst B. Paludan-Müllers prædiken, hvor han efter en bøn om visdoms ånd for dommerne sagde om forbryderne: ”Og for dem, der komme bag disse Mure for deres Synds Skyld, lad ikke dette Hus være dem blot et Sted til Skræk og Advarsel, men lad det staa omgivet af Ærefrygt i deres og alles Øine.” Efter flere ombygninger er der i dag 20 pladser i arrestfløjen, som meget praktisk fik direkte adgang til den smukke retssal med de fine egetræspaneler, der så længe huset var i brug som tinghus, anvendtes af kriminalretten og således var min egen daglige arbejdsplads i mine 25 år som kriminaldommer. Endnu i mit første tiår som dommer havde jeg de generende, men i

Fredensborg arresthus fra 1857 af arkitekt N. S. Nebelong. Foto: Svend Erik Andersen.

Det stadig stående statelige råd-, ting- og arresthus i Hillerød fra 1888, tegnet af arkitekt Vilhelm Holck. Foto: Svend Erik Andersen.

Arrestfløjen i Hillerød med direkte adgang til retssalen. Foto: Svend Erik Andersen.

virkeligheden totalt ufarlige vane-
forbrydere, som kom igen og igen.
Næsten med venskab husker jeg M
– han holdt op efter 28 domme og
blev på sine ældre dage utvivlsomt
en hæderlig mand, så jeg respekterer
hans anonymitet – der altid afsonede
sine korte straffe i arresthuset, hvor
han var uhyre vellidt, altid ”gang-
mand” og ofte sendt på byrinder
for arresten, hvorfra han altid havde
byttepengene med ”hjem”.

I 1990’erne havde jeg en masse sa-
ger om butikstyre fra Rusland og
Randstaterne, der blev ved med at
stjæle, inden deres håbløse asylan-
søgning afsloges og de kunne ud-
sendes. At arresten ikke havde den
helt store afskrækkende virkning,
blev jeg klar over, da jeg engang
havde givet to særlig ihærdige bal-
tiske tyve tre måneders fængsel og
fem års udvisning, normalt slap de
med 30-40 dage. Forsvarerne sagde
efter domsafsigelsen, at de dømte
modtog dommen på betingelse af,
at de måtte afsone de tre måneder,
inden de udvistes. Jeg nænnede ikke
at sige, at de sandsynligvis blev løs-
ladt og udsendt efter to måneder, for
så havde de vel begge anket dom-
men for at få forlænget fængselsop-
holdet. Senere blev stemningen i ar-
resten lidt hårdere, efterhånden som
de gamle småtyve forsvandt fra kli-
entellet. Efter min afgang som dom-
mer flyttedes retten til andre lokaler,

heldigvis stadig i bymidten, i for-
bindelse med de hårdhændede rets-
kredssammenlægninger, og da både
kommunen og politiet for længst har
rømmet lokalerne i det gamle hus, er
arresten i dag alene i huset. Arrest-
inspektøren, som fører tilsyn med
alle arresthuse øst for Storebælt,
men uden for København, har dog
fået kontorer i huset, blandt andet i
den statelige sal, der er udsmykket
med Sophus Danneskiold-Samsøes
store vægmaleri af mageskiftet mel-
lem Frederik II og Herluf Trolle,
der var baggrund for bygningen af
Frederiksborg (og Herlufsholm) og
dermed Hillerøds opkomst.

Inden Frederikssund i 1810 fik køb-
stadsrettigheder, lå købstadværdig-
heden i Slangørup, der var for fattig
til nogensinde at bygge et godt og
holdbart rådhus. Et hus, som post-
føreren i 1759 forærede byen til ar-
resthus, sank, da det var bygget på
torvets laveste og fugtigste sted, lige
så stille sammen få år efter. Frede-
rikssund havde i mange år heller
ikke råd til at bygge et rådhus, men
behovet var næppe stort, idet byfo-
geden først i 1830 lejede to rum til
arrest. I 1839 byggede man endelig
et rådhus. Hvor meget arresten be-
tød rent rummæssigt, ses af, at me-
dens den forreste del ud mod torvet
rummede en tingstue til retsmøder
og borgerrepræsentationens møder
samt forhal og arrestforvarerens bo-

lig, var hele den bageste del optaget
af en cellegang, en ”borgerarrest” til
gælds-fanger og fem mindre arrester,
alle forsynede med en stærk simpel
træstol, et solidt sengested med ma-
drasser udstoppede med hø, lernat-
potte og spytebakke. Reglementet
på væggen fortalte i barsk udførlig-
hed, hvilke korporlige straffe uefter-
rettelighed kunne medføre.

Også Frederikssund fik et større og
fornemmere rådhus, faktisk allerede
i 1886, to år før Hillerød, tegnet af
arkitekt F. C. C. Hansen, Sorø. Som
i Hillerød fik man et hus i gotisk stil
med kamtakkede gavle og midter-
parti, om end i mindre format end
Hillerød, idet der kun var otte celler.
For få år siden er arresten dog udvi-
det ved bygning af en yderligere fløj,
således at kapaciteten i dag er 19
pladser, kun én mindre end Hillerød.
Også her er arresten nu enerådende
i det gamle hus, også retssalen er ta-
get ud af brug efter Frederikssunds
indlemmelse i Hillerød retskreds.
Den berømteste indsatte i denne ar-
rest er forfatteren Martin Andersen
Nexø, der var fængslet igennem tre
måneder efter aktionen mod kom-
munisterne i 1941, men derpå løslo-
des. Hans senere udgivne Breve til
en Landsmand er fyldt af en ubeha-
gelig, ja hadsk indstilling mod po-
litemesteren og arrestforvareren, der
jo kun gjorde deres tjenestepligt og
i øvrigt gav ham mangfoldige lem-
pelse i reglementet. Da han skrev
store dele af en roman under ar-
restopholdet, var han ikke slået helt
ud.

Helsingørs store og moderne arrest
og Hillerøds og Frederikssunds æl-
dre og mere beskedne huse er hver
på sin måde typiske og smukke re-
præsentanter for offentlig byggestil
ligesom Helsingør gamle rådhus og
Fredensborgs torneroseslot. Også
selvom de to mindre arrester måtte
blive nedlagt og erstattet af en en-
kelt større arrest i en måske ikke
fjern fremtid, må det meget håbes,
at bygningerne bevares i videst mu-
ligt omfang.

Frederikssund Rådhus fra 1886 af arkitekt F. C. C. Hansen. Foto: Svend Erik Andersen.

Smeden og smedjen

Af Søren Widding

I århundreder var smeden landsbyernes omdrejningspunkt for alle havde, før eller siden, brug for ham. Det gamle håndværk er efterhånden industrialiseret og de lokale smedjer er lukket. Læs her om en af de sidste rigtige smede i Nordsjælland.

Den 1. december 1989 døde smedemester Ferdinand Jørgensen, Lønholt, og med ham og hans ligemænd gik et mere end 2.000 år gammelt indslag, i så at sige hver landsby, i graven. Fra jernalderen til atomalderen var smeden med sin smedje et uundværligt element i enhver landsby af blot nogen størrelse. Smeden og hans smedje har således været et indslag i landsbyerne tusind år før præsten og hans kirke. Ferdinand Jørgensen var – med undtagelse af hans søn Jørgen i Asmin-

derød – den sidste smed i Fredensborgs omegn, hvor der før var to smedjer i Lønholt og en i Grønholt, Langstrup, Veksebo og Danstrup. Ferdinand Jørgensen – der med sin højde på 1,92 m blev kaldt den lange smed for at udskille ham fra omegnens andre smede – var født 5. oktober 1909 i Hokkerup i Rinkenæs sogn i det sønderjyske og udlært hos smeden i Bøjskov. Efter en kort tid som svend slog han sig ned som selvstændig smedemester i Sønderjylland, men denne landsdel

led endnu økonomisk efter at have været en del af det krigsførende Tyskland under 1. Verdenskrig, og dertil kom så landbrugskrisen først i 1930'erne. Så Ferdinand Jørgensen måtte opgive selvstændigheden og drage til den modsatte ende af kongeriget Danmark og lade sig ansætte som herregårdssmed på Kokkedal og senere på Nivaa teglværk. Men vi, der har kendt Ferdinand Jørgensen, forstår godt, at det for ham ikke var lykken at være funktionær med overordnede, der bar titler som god-

Smedemester Ferdinand Jørgensen af Lønholt (1909-1989).

Foto: Michèle Dianne Raff.

Smedjen på Kongevejen 45, Fredensborg. *Foto: Niels Richter-Friis.*

sinspektør eller lignende, og som ville fortælle ham, hvad der skulle laves og hvordan.

Så da et venligt menneske fortalte ham, at der stod en tom smedje i Lønholt, vovede han springet over i selvstændigheden, hjulpet – også økonomisk – af lokale folk, der til fulde kunne indse betydningen af at have en dygtig smed ved hånden.

Det var i det herrens år 1939, og fra da af og frem til 1989 var der ild i essen i Lønholt smedje på så godt som alle hverdage.

På Ferdinand Jørgensens svendebrev stod der, at han var udlært som ”Vogn- og Beslagsmed” – en uddannelse, som ikke længere eksisterer, men som siger noget om, hvad en landsbysmed lavede. Hestevognenes hjul skulle fra tid til anden have nye hjulringe, som bilerne nu skal have de nedslidte dæk udskiftet. Harvernes tænder blev bøjet eller nedslidte og skulle repareres. Hestenes sko blev, som vores sko, slidte og skulle udskiftes. Plovskær skulle skærpes, kedler loddess og håndværktøj repareres, osv, osv. Det var

før ”brug og smid væk” mentaliteten bredte sig, men det hang simpelthen sammen med, at tingene var så dyre i anskaffelse, at de blev brugt til de ikke længere kunne repareres.

Jo, landsbyens smed havde hele tiden noget at bestille, men jeg tror egentlig ikke, at Ferdinand blev en velhavende mand. Smeden var helt afhængig af konjunkturer i landbruget, og var disse ikke gode, kunne det knibe især for husmændene at betale regningen. Men på den anden side kendte de også pengenes værdi, så kunne de ikke betale smeden i gangbar dansk mønt, betalte de regningen med for eksempel en halv tønde kartofler eller med en flæskeside. Gårdejerne og proprietærerne derimod kendte kun til pengenes værdi, så længe de var i deres egen lomme, og så kunne smeden altid vente med at få sin betaling.

Som den alsidige virksomhed, en smedje var, var der også altid folk omkring den, og der blev snakket, udvekslet nyheder, røget nogle piber tobak og drukket nogle bajere, så jævnligt blev smedens kone rin-

get op af andre koner, der ville vide, om deres mænd var døde. Jo smedjen var førhen på hverdage et samlingssted for landsbyens og dens omegns befolkning, som kirken var om søndagen.

Men nu er der stille omkring smedjen, ilden i essen er gået ud, døren låst, og værktøjet hænger støvet og ubrugt hen. Selvom smedjen er fra 1700-tallet (vejen den ligger ved, Kongevejen, blev færdigbygget i 1776) er huset ikke så originalt, at det kan fredes, og løsøret (læs værktøjet) i huset er der heller ikke hjemmel til at frede. Huset sover Tornerosesøvn, men om der kommer en prins og vækker det til live igen – ja, det er spørgsmålet.

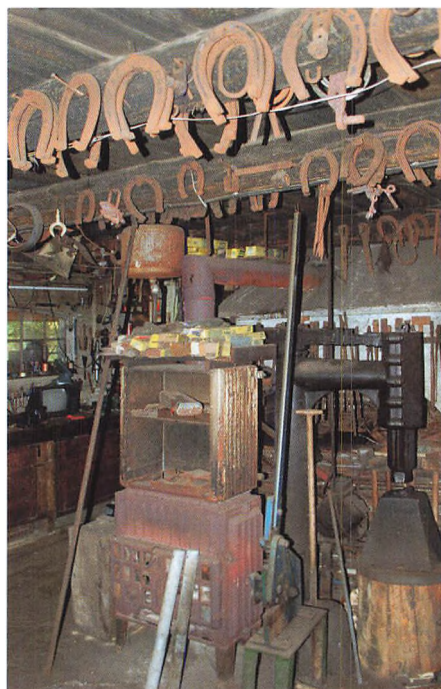
P.S.

Ferdinand Jørgensen havde tre sønner Erik, Poul og Jørgen. Alle blev udlært som smede, men kun den yngste, Jørgen, blev smed i ordets traditionelle betydning.

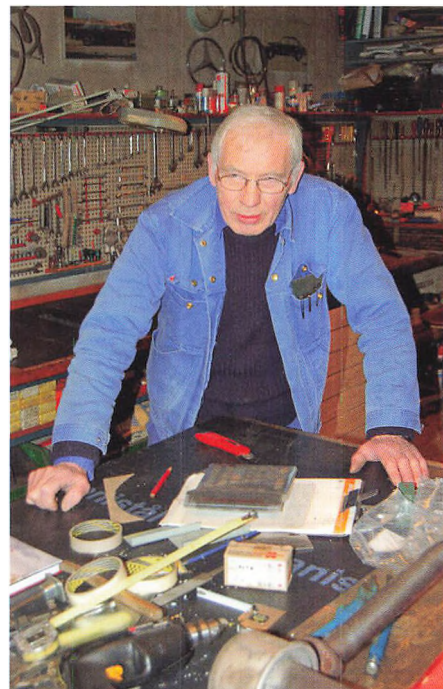

Smeden's værktøj i det 20. århundrede har næppe ændret sig siden Kristi fødsel.

Foto: Niels Richter-Friis.

Skoning af heste var en væsentlig del af smedens arbejde, indtil traktoren fra omkring 1950 afløste de naturlige hestekræfter. Foto: Niels Richter-Friis.

Sønnen Jørgen Jørgensen i sin smedje i Asminderød 2008. Foto: Niels Richter-Friis.

Erindringer fra Hillerød

Af Tove Lund

Bibliotekar Vibeke Dilling Tortzen er bestemt ikke en ukendt person i Hillerød. Hun er født her i 1925, og hun har altid haft basis her. Som ung blev hun gift ind i den lokale familie Tortzen og bosatte sig i 1951 på vejen ”Ved Skovgården”, hvor hun stadig bor, og hvor hendes to sønner er vokset op. I det følgende fortæller Vibeke Tortzen lidt om sit omfattende virke til Tove Lund, der besøgte hende i september 2010.

Man finder hurtigt ud af, at Vibeke Tortzen har haft et meget privilegeret og spændende liv lidt ud over det sædvanlige. Hendes forældre, vognmand Hjalmar Dilling Larsen og medhjælpende hustru, Jessie Larsen, flyttede til Hillerød i 1917. Begge forældre har gennem hele deres tilværelse i den lille slotsby med dengang ca. 8.000 indbyggere, deltaget i det offentlige liv og været lokalpolitisk aktive i partiet Venstre, hvor uddannelse, højskolebevægelse og kvindernes stilling i

samfundet har været deres interesseområder, fortæller hun.

Hendes mødrende Fanøslægt har trykte slægtsregistre fra 1630 og faderens Dilling-slægt fra 1720. At forældrene, der på moderens side stammede fra Kaptajnsslægter på Fanø og på faderens side fra bondeslægter på Roskildeegnen, slog sig ned i Hillerød, skyldtes dels at faderen og hans bror under Første Verdenskrig i fire år havde været husarer i Sikringsstyrken dér, samt eksistensen af Statsskolen!

Faderens interesse for heste og familiens ambitioner for børnenes uddannelse blev således de tungtvejende grunde til, at bopælen blev Hillerød. Hun konkluderer, at alle børnene faktisk har fået gode uddannelser. Efter den almindelige skolegang fortsatte også hun selv, der blev født som nr. 6 af 7 søskende, som noget helt naturligt, som 11-årig på Statsskolen, hvorfra hun blev student i 1944. Procentdelen af én årgangs piger, der blev studenter, var på det tidspunkt ca. 3% af alle kvinder.

Maleri af Vibeke Dilling fra omkring 1931. *Privateje.*

Hjalmar Dilling Larsen til hest foran Østerbro Kasse. Han fik diplom for sine egne skaber som rytter. *Foto i privateje.*

Vibeke Dilling som student i 1944. *Foto i privateje.*

Vibeke gik umiddelbart efter studentereksamen i gang med at uddanne sig til bibliotekar. I 1958 fik hun særlig glæde af denne uddannelse. Da Statsskolen flyttede til den nuværende adresse, blev hun af rektor Larsen bedt om at flytte og reorganisere det gamle bibliotek. Hun påtog sig med glæde opgaven og tog orlov fra sin stilling for at kunne fuldføre dette store arbejde.

Familien bosatte sig først i Slangstrupgade, hvor Hjalmar Dilling Larsen startede sin Vognmandsforretning med heste og vogn, der jo senere blev afløst af biler. I Malterigaarden, der lå over for Markedspladsen, havde han staldplads til sine heste. Hun husker, at der var god udsigt til det leben, der fandt sted, når der var markedsdage 2 gange ugentlig. De boede endvidere så tæt på Slottet, at klokkeslag sprøde klokkeslag gennem hele den første barndom var en naturlig del af det daglige liv.

Faderens forhold til sine ansatte, i begyndelsen kuse, senere hen

chauffører, kan karakteriseres som patriarkalsk, og hun beskriver ham som en god og omsorgsfuld arbejdsgiver. Han kendte sine folk, stillingerne gik "i arv" inden for de ansattes familier, og han havde kendskab til deres private situation og støttede dem.

Forældrene beskrives som retskafne mennesker. Begge forældre meldte sig ind i Venstre, hvor de var aktive fra begyndelsen, og Vibeke Dilling Tortzen husker mange forskellige ledende venstrepolitikere i sit barndomshjem. Forældrene deltog endvidere i møder på Grundtvigs Højskole. Moderen har været medlem af Statsskolens forældreråd, har deltaget i frivilligt arbejde inden for sundhedsvæsenet i forbindelse med Børneplejestation, været bestyrelsesmedlem i Andelsvaskeriet for Hillerød. Hun har siddet i ligningskommissionen og i Statens Byggeforsknings Institut, samt deltaget i Venstres Kvinder, en organisation der samarbejdede for kvinders mulighed for at komme frem i politik.

At Vibeke Tortzen fortæller mere om moderens virke uden for hjemmet end om faderens, betyder ikke, at faderen kun koncentrerede sig om sin virksomhed, men det understreger måske, at Vibeke Tortzen har fundet det bemærkelsesværdigt, at en mor med 7 børn i 1930'erne kunne finde tid til at være så aktiv uden for hjemmet. Kvindefrigørelsen var på vej, men moderen har været foregangskvinde i sin tid, som Vibeke har været i sin tid.

Den økonomiske fremgang har muligvis gjort det lettere for moderen at engagere sig aktivt uden for hjemmet, idet der har været råd til hushjælp af forskellig slags.

Vibeke Dilling Tortzen nævner dog, at faderen har været medlem af forligskommissionen under forsæde af forligsmand S. Wechsellmann og haft andre tillidsværk, ligesom han også har været aktiv inden for politik, højskolebevægelse og kirke. Eksempelvis var faderen i Menighedsrådet. Først og fremmest har han som familieforsørger, dog haft sin forretning at passe. I den forbindelse har han plejet sit netværk blandt forretningsfolk og deltaget i nogle kredse, hvor man støttede hinanden generelt, og måske specielt i de krisetider, som jo dominerede både i 1930'erne, under krigen og i efterkrigstiden.

Fra den første bolig i Slangstrupgade flyttede familien til en stor herskabslejlighed i 3 etager på Københavnsvej, hos enkefru Kielberg. Vibekes familie rådede over første og anden sal af bygningen. Hjemmet havde nærmest slotsparken som baghave.

I 1939 byggede familien villa på Carlsbergvej, tegnet af arkitekten Peter Bredsdorff, som blev Hillerøds første byplanarkitekt. Villaen var "ultramoderne" og designet til familien med vareelevator til viktualiekælderen, lem til mælkehandler, og elektrisk køkken. Luksus i en krisetid, der vidner om en familie i økonomisk fremgang.

Markedspladsen i Slangstrupgade 1924. Vibeke Dillings fødehjem er den røde bygning til venstre med reklamer på gavlen.

Maleriet, signeret Gunnar L., hænger på borgmesterkontoret på Hillerød Rådhus.

Vibeke Tortzens erindringer går fortrinsvis tilbage til barndommen i 1930'erne. Som det fremgår, er hun vokset op i en stor familie, hvor økonomien har været i orden, og hvor en særdeles dygtig og effektiv mor havde overskud til indkøb, madlavning, rengøring, vask og børneopdragelse samt politisk arbejde. Da moderen normalt ikke har kunnet forlade hjemmet i dagtimerne, da hun, som medhjælpende hustru skulle passe forretningens telefon, er det politiske planlægningsarbejde, som Vibeke husker det, foregået fra hjemmet per telefon. Så selv om moderen har været hjemme, har hun naturligvis ikke altid været fuldt tilgængelig. Tilgængelige har begge forældre dog altid været ved spisetid. Ved aftensmåltiderne, med 2 retter, sad hele den børnerige familie sammen med den unge pige til bords. Og de yngste havde henholdsvis far og mor ved deres side og fik på den måde lært gode spisevaner og samtalekultur.

For at det hele har kunnet løbe rundt, har der, udover den unge pige i huset, været ekstra hjælp til syning, omsyning, reparation mv.

Det var ikke ualmindeligt. Jævnligt havde man derfor en syerske ansat flere dage i træk. Da de største søstre havde nået teenageårene, husker Vibeke, at man gik til de private systuer, der blomstrede i Hillerød i perioden. Selv da var der dog ofte omsyning, idet der, især under besættelsen, var varemangel. Vibekes smukke studenterkjole blev kreeret af stoffet fra en fornem kjole med broderier fra ca. 1920! Men det var vilkårene, og fin blev kjolen.

At føre daglig husholdning til 10 personer, (den unge pige spiste altid med ved bordet), har krævet både en god økonomisk sans og en dygtig husmor, men Vibeke Tortzens mor var godt oplært hjemmefra.

Børnene skulle ikke deltage i husførelsen, men man forventede, at de var selvhjulpne. Deres arbejdsplig-

Jessie Larsen med sine 7 børn. Vibeke Dilling sidder på moderens skød. Foto: Jenny Jensen.

Forældrenes villa på Carlsbergvej er det eneste hus, tegnet af den kendte byplanarkitekt Peter Bredsdorff. Til højre for huset lå garagen, der hørte til faderen, Hjalmar Larsens, vognmandsforretning. Foto: Carsten Nielsen.

ter lå i, at de skulle passe deres skole og deres uddannelse, mens betalt fritidsarbejde var bandlyst.

Man var heldig, at man havde slægtninge på landet. Vibeke husker, at der blev leveret hele grise, der blev parteret på køkkenbordet. Intet gik til spilde. Der blev både til pålæg samt kød af forskellig art: røget skinke, saltet flæsk, sylte, finker, blodpølse og meget andet. Om sommeren blev der syltet både frugt og grøntsager af moderen. Kartoffler og sild til saltning kom i tønder. Fisk blev leveret fra Sletten Havn af en ung fiskerpige med en aflang fiskekurv på ryggen.

Vibeke mindes ikke, at der var store problemer med at få de nødvendige husholdningsvarer under besættelsen, men de varer, der var rationerede med mærker, har nok været sparsomme hos dem, såvel som hos andre, mindre heldigt stillede familier. Moderen stod for det hele.

Vibeke Dilling Tortzen har i Hillerød både oplevet krise i 1930'erne og smalhals og rationering under besættelsen, selvom familien som sådan havde gode forhold.

De virkeligt fattige familier i Hillerød stiftede den lille Vibeke bekendtskab med, da hun og hendes søskende tidligt blev sælgere af de mærker, der blev solgt til velgørende formål. I den forbindelse husker hun en ubeskrivelig fattigdom hos de familier, der skulle nyde godt af velgørenheden, og hun glæder sig over den socialreform, der blev indført under Steincke i 1933-34.

Hun beretter om, hvilken gunstig indflydelse det har haft på hende og hendes søskende, at de, der selv kom fra så privilegeret et miljø, fik indblik i, hvordan mindre heldigt stillede familiers dagligliv kunne være. Denne viden om social ulighed, kombineret med forældrenes politiske engagement og de samtaler, der blev ført ved middagsbordet, har gjort hende bevidst om, hvor nødvendigt det er, at den enkelte tager ansvar også over for andre end sig selv.

Samtalerne ved middagsbordet opøvede også børnene i en samtalekultur. Man talte om, hvorledes man hver især havde udfyldt sin dag. Alle emner blev accepteret, uanset om det var husførelse, skolearbejde, fritidsinteresser og leg mv. der var

på dagsordenen, eller om man diskuterede samfundsforhold og politik. Børnene gik til dans, var spejdere og FDF'ere.

Familien havde et stort netværk i forbindelse med alle deres samfundsmæssige aktiviteter, og hun husker sin irritation som barn, når forældrene under søndagsture i Hillerød, hele tiden skulle hilse på og tale med bekendte under turen. På trods af det store netværk var der derimod ikke megen selskabelighed med andre end slægtninge. Den store kernefamilie med det tætte sammenhold levnede ikke tid og rum til den store selskabelighed i dagligdagen.

De mange børn og deres venner, samt familien i al dens mangfoldighed, har dog altid været velkomne, og de har fyldt meget, så behovet for stor privat festivitas ud over familien har derfor ikke været til stede.

I gymnasieårene var det dog således under besættelsen, at de elever der ikke boede i Hillerød, kun havde mulighed for at deltage i gymnasiets fester, hvis de familier, der havde plads, tog imod børnenes klassekammerater og gæstfrit tilbød overnatning. Da Vibeke Dilling Tortzens familie i 1939 flyttede til villaen på Carlsbergvej, var der

Vibeke Dilling ved Flyverstenen i Grib Skov, hvor et fly fra Royal Canadian Air Force forulykkede 30. september 1944. Pilot Robin Hugh Thomas og Navigator Gilbert John Allin omkom. Foto i privateje.

I anledning af 60 års dagen for befrielsen skrev Vibeke Dilling Tortzen "Æresborgerbrev, In Solidum" En hyldest til Hillerøds anonyme frihedskæmpere under krigen. Et eksemplar er ophængt på Hillerød Rådhus. Foto: Carsten Nielsen.

rigeligt med værelser på førstesalen, og hun mindes med glæde det leben, der har været med de mange unge mennesker, når de skulle overnatte efter festerne.

De værdier, som lå til grund for forældrenes liv og børnenes opdragelse, var, som Vibeke Dilling Tortzen nævner: folkestyre, liberale synspunkter, personlig frihed og ansvar. Hele hjemmets atmosfære af engagement og rummelighed er den kapital, hun har arbejdet ud fra og selv udviklet gennem et langt liv. Disse værdier, mener hun selv, er grunden til, at hun og alle hendes søskende, på nær den yngste, der som født i 1929, var for lille til at være med, på en eller anden måde har deltaget i modstandsbevægelsen. En del af dem har været gået under jorden. Hun selv har fungeret som uddeler af illegale blade og som kurér, hvor hun lærte budskaber udenad og tog på farten for at meddele det, hun ikke forstod, mundtligt til modtageren. Ingen har naturligvis vidst, hvilke opgaver de andre har haft. I dag ser hun det sådan, at de, som så mange andre danskere, helt naturligt deltog i kampen for at bevare de værdier som hun har mødt i sit hjem, selvom der var risici og personlige omkostninger forbundet dermed.

Hun mindes, hvordan hun en dag i slutningen af besættelsen tog ind til København, hvor en politibetjent, der var gået under jorden, havde stillet sin lejlighed til rådighed for modstandsbevægelsen. Hun tilbragte en hel dag i trappeopgangen, fordi modtageren, hendes søster, ikke var til stede i lejligheden og ikke dukkede op inden spærretid. Kl. 10 om aftenen lukkede en nabo hende ind i sin lejlighed, hvor hun overnattede til næste morgen, hvor hun fik afleveret meddelelsen til søsteren, der da var dukket op.

At tyskerne havde mistanke om nogle af børnenes illegale aktiviteter bevises ved, at tyskerne en nat i

besættelsens sidste dage foretog en uanmeldt ransagelse af huset. Det var en særdeles ubehagelig oplevelse for forældrene og den yngste søster, der var de eneste, der var hjemme. Heldigvis havde hendes søskende sørget for, at illegale blade og våben og andet var fjernet. Så tyskerne fandt intet.

Umiddelbart efter studentereksamen gik Vibeke Dilling Tortzen i gang med sin uddannelse som bibliotekar. Hun fortæller, at hun allerede inden hun var færdig med uddannelsen, brugte de nye tider til at arbejde aktivt i "En Verdens Landsorganisation", som hun var med til at stifte, og som hun var formand for i Hillerød. I den forbindelse etablerede hun et internationalt seminar i Danmark. På Gentofte Bibliotek ydede hun hjælpearbejde til polske medicinstuderende på ophold i Danmark i 1945-46. Den polske studenterorganisation inviterede hende derfor til Polen i 1947. På en 6 ugers rundrejse så de følgerne af krigens grusomheder, herunder kz-lejrene Auschwitz og Birkenau, der lå, som fangerne havde forladt dem, inden de blev museer.

Vibeke Dilling Tortzen runder erfaringerne fra sit liv og sine rejser af med at fortælle, hvordan hendes mangeårige arbejde for demokratiets frihedsværdier og kulturgoder resulterede i, at hun i 2005, både tog initiativ til gennemførelse af fire festligholdelser til markering af 60 årsdagen for befrielsen, og til udfærdigelse af et "Æresborgerbrev, In Solidum", der skulle udleveres til Hillerøds tidligere anonyme modstandsfolk. Et eksemplar er nu ophængt på Hillerød Rådhus.

At Vibeke Dilling Tortzen stadig er nærværende og ikke forhenværende kan ses i Hillerødbogen, "Hillerød 1945-2006", udgivet af Hillerød kommune, hvor hun præsenterer sine visioner i en lille artikel, "Budskaber fra syv årtier". Her stiller hun retoriske spørgsmål til, hvor-

ledes hendes Hillerød fortsat kan udvikle sig til et sted, hvor den kulturelle mangfoldighed er i højsædet. Hun glæder sig over det kendskab, man kan få til andre kulturer gennem de indvandrere/flygtninge, som gerne vil mødes med danskere. I den sammenhæng kan hendes ideer om interkulturelt samarbejde gennemføres til glæde for alle parter. Hun har anvendt de værdier, hun sætter højt, til at skabe interesse for kultur og social forståelse. Hendes indsats i kulturlivet i det lokale samfund skaffede hende Hillerøds Kulturpris i 2007.

Som afslutning på disse erindringer vil Vibeke Dilling Tortzen gerne citeres for, at hun har levet efter sin devise, der kan sammenfattes under begrebet *civilcourage*. Dette ord indeholder mange former for mod, forklarer hun; mod der udfolder sig efter fordringernes karakter. Under krig og besættelse var *civilcourage* drivkraften. Men også i fredstid er *civilcourage* nødvendig understreger hun. Her tager begrebet andre former til fornyelse og nytænkning i samfundet.

Hvis man vil leve i et godt og trygt samfund, må man yde en frivillig indsats og ikke kun dyrke egne interesser.

Vibeke Dilling Tortzen på Montmartre, juni 2010 ved Sacre Coeur kirkens 125 års jubilæum. Foto: Inge L. Thomsen.

Hvorledes er Climatet?

Af †Georg Frederik Ernst Sarauw

Alle taler om vejret og har altid gjort det. Om, hvordan det var i går, og om det mon bliver det samme i dag og i morgen. Nu om dage taler alle om klimaforandringerne, som vi ganske vist ikke mærkede meget til i dette års iskolde, lange vinter. Og så siges det, at vejret var endnu koldere i gamle dage! I det følgende kapitel fra bogen om Frederiksborg Amt (udg. 1831), kan vi læse, hvordan kongelig skovrider og landvæsenskommissær Georg Sarauws oplevede det Nordsjællandske vejr i 1820'erne.

Danmarks lunefulde Climat antages tilstrækkeligen at være bekjendt, og derfor indgaaes ei i almindelige Betragtninger over det, til Sammenligning med det, der hersker paa den Plet, vi befinde os paa, og findes eiendommeligt kun for den. Hverken de tvende sidste kolde, vandrige, eller de længer tilbage-liggende tørre og for endeel varme

Sommere; hverken Sneemasserne, som i enkelte Vintre ere nedfaldne af Atmosfæren, eller den tørre jævne Kulde, andre have udmærket sig ved, betegne vort Climat. Vore Foraar characteriseres ved Kulde og Tørke, efter kortvarende, ofte meget tidlig allerede sig visende, blide Dage; Efteraaret ved stadigt, ofte indtil i November Maaned

vedvarende skjønt og blidt Veirligt. Selv en October, som denne (1829) i dens Midte, hvor en uhørt Sneemasse under Iis og Storm lagde sig over grønne Marker og løvbeklædte Skove, sønderknusende de endnu i Vaarens Farve Klædte vilde Træer, de med Pomonas Fyldhorn prydede Frugthaver, indviende Floras spædeste Børn, som, uden at ane deres

Det er tidligt efterår et sted i Nordsjælland og løvet er så småt ved at skifte farve. Kornet er høstet, men markerne endnu ikke pløjet. Markskellene, her i form af levende hegn, markerer sig tydeligt i landskabet. Køerne har stadig rigelig foder på markerne, og de er ved at blive malket. De hører sikkert til det stråtekte husmandssted med den typiske bræddegavl. Maleri af A.W. Boesen ca. 1830. *Privateje*.

Skjebne, paa vore Blomsterbede smilede Vinteren i møde, til tidlig Død, har ikke kunnet overvælde vort Efteraars Ynde, som, efter i fulde 3 Dage at have være indhyllet i Vinter, blidtstraalende atter har lokket Hjordene paa Marken og Sangfuglen til Skoven, hvor et ei forstyrret Grønt endnu vedligeholdte Mindet om en alt for kort varende Vaar.

Sommerens Character er Tørke og Varme indtil den Tid, hvor Astronomen først betegner dens Begyndelse, men hvor i det virkelige Liv Vaaren længe allerede har afblomstret; Hede og Efteraarskulde, Regn og tørt Veir, lune og stormfulde Dage afvejlende i dens øvrige Tid.

Vinteren er sjælden vedvarende streng. Selv de saakaldte strenge Vintere have vistnok kun faa Uger at fremvise med en Kulde over 8 til 10 Grader R. [10-12 minusgrader C], og 18 har jeg i 28 Vintere kun oplevet én eneste Nat; men flere Gange steg Kulden indtil 15 og 16 [20 minusgrader C] dog stedse kun kortvarende. Vinteren indfinder sig sjælden hos os ret længe før Aarets Slutning, og den efterladne Landmand, saavel som den vindskibelige, har for det Meste Leilighed, den første til at indhente det Forsømte, den sidste til at udføre mangt Nyttigt endnu. Dog tør man ei med Sikkerhed stole derpaa; thi vi have ogsaa oplevet uafbrudt Vinter fra Midten af November til Midten af April.

Med Undtagelse af Vaaren, hvor de østlige Vinde for det Meste herse – og dét ofte efter at tidligere, langt blidere Dage allerede have klædt Mark, Have og Skov i denne Aars-tids yndigste Smykke – ere indtil den strængere Vinter de vestlige hyppigst, og oftere næsten pleie de at vende sig nordlig end sydlig. Inden det tidligere Foraars Tørke, med stadig østlige Vinde, gjør Plads for en blidere Tid, vender den sig hyppig til Sønden, og naaer undertiden næsten dette Punkt; men Luften vedbliver at være gennemtrængende kold, og Vinden gaaer jævnl

Da Jens Juel engang i 1790'erne malede sit billede af udflyttergården Eigaard ved Ordrup, blev han en af de første malere herhjemme, der valgte at skildre det landskabelige stemningsbillede; her i form af et optrækkende uvejr, hvor bonden synes at have travlt med at komme hjem inden det bryder løs. *Statens Museum for Kunst.*

Set med vore øjne udtrykker dette maleri, udført af Vilhelm Petersen i august 1856, den rene og skære landlige idyl. Det mente maleren utvivlsomt også, mens beboerne i det lille husmandssted har kæret sig mere om at skaffe til dagen og vejen. Høet er stakket og den lille rugmark i forgrunden er ved at være klar til høst. Kvinden i følgeskab med sit barn er på vej hjem fra marken, hvor hun har malket koen og nu bærer spanden med mælk til dagens behov på sit hoved. Når sneen har lagt sig tykt om vinteren, har livet herude været ganske barskt. *Privateje.*

tilbage til Østen igen, indtil en total Forandring foregaaer i de atmosfæriske Forhold.

Endeel af de foregaaende Sommere have haft megen Torden, og da ind-

traf sædvanlig det, som vore Fædre fortælle os, stedse skete i deres Ungdomstid, at skjønt, varmt Veir paafulgte. Men almindeligen har det nordøstlige Sjælland, i den Tid,

"Skovkransen omkring vore boliger er den skønneste pryd", mener Saraauw, og den "virker betydeligt for klimaet". I hvert fald har bonden her vovet at sætte en ganske høj stak hø i læ af bøgetræerne. I forgrunden er konen på vej hjem fra skoven med pindebrænde eller gærdsel på ryggen. Maleri af A.E. Kieldrup fra ca. 1850. *Privateje*.

jeg har kjendt det, havt liden Torden, og ofte blev man fristet til at troe, at et forsvarligt Tordenveir gik over vort nordlige Climats Kræfter. Sjælden kom det til ordentligt Udbrud, og Naturen laae, saa at sige, i syge Krampetræk derefter; Bygeveier og Kulde paafulgte, og Uger hengik undertiden, inden den kunde komme sig af sin mislykkede Kraftanstrengelse.

Sjælden kommer Ploven hos os i Marken, førend Noget ind i April, og skulde tidligt Foraarsveier efter en tør Vinter have lokket Landmanden ud med den forinden, feiler det næsten aldrig, at jo en Eftervinter driver Plovmanden hjem igjen. Da Jorderne, med hensyn til deres Blanding og Beliggenhed, ere saare meget forskellige, kan man neppe

sige, naar Markfrugterne almindeligen nedlægges [lægges i jorden]; thi meget ofte faaes Havre endnu, efter at det første Byg allerede er lagt i Jorden, i enkelte Tilfælde selv efter det sidste, og Kartofler lægge de Fleste inden de Saae Byg, Andre før Havren allerede, og Enkelte efter Bygget. I almindelige Aar har Bonden tilsaaet sine Jorder imellem de første og de sidste otte Dage i Mai, og dersom Arbeidet blot kunde overkommes, tillod Climetet meget vel en endnu tidligere Tilsaaening; thi uden at ville sige, at man med Mai Maanedes Begyndelse kunde vente at være fri for Nattekulde, mener jeg blot at have bemærket, at den sidste halvdeel heraf, og ofte selv de første Dage i Juni, sædvanlig ere lige saa udsatte for den, som

den første halvdeel af Mai Maaned; og Byg, lagt tidlig i denne, aldeles forfrossen først i Juni, som sig ganske af sin Beskadigelse, medens den sildig saaede, da endnu spæde Sæd, ei kunde forvinde [overvinde] den. Høsten varierer meget i Henseende til Tiden, og medens i Aar den fjortende Octobers Snee bedækkede umeiede Sædemarker, har jeg oplevet, at Ubetydeligt var ude mere i Augustmaanedens første Uge.

Hverken den geographiske Breddes ringe Forskjellighed, ved en Afstand fra Nord til Syd af i det højeste 6 Mile, eller Forskjelligheden af Elevationen over Havet, hvis Maximum ikke udgjør over 200 Fod omtrent, kan have synderlig Indflydelse paa Climetet. Men uimodsigelig bevirker Beliggenhed,

med hensyn til Exposition, en Forskjel. Omgivet af Havet paa de tre Sider, er Amtet i dets nordvestlige Udkant især langt ublidere, end i det Indre og ved den østlige Kyst mod Sundet, uagtet Foraarets strænge Østenvind kalder umiddelbart herpaa. Ei heller taale Havvindene fra Kattegattet, og de, som komme over Sundet, nogen Sammenligning, og ligesom Nordvesten, selv i vort sydlige Nabolands Lange mere beskyttede Sletter, viser sig næsten ved hvert enkelt staaende Træ som den barske Himmelegn, ligesaa er ogsaa i det nordøstlige Sjælland denne Side unægtelig den meest udsatte, og paafaldende frodig trives mange Væxter under Læ fra den, især Skovanlæg af Træer, som ei høre til de haardføre. Paa den tidlige Græsvæxt har derimod Læ fra Østen en umiskjendelig veldædig Indflydelse udi saadanne Aar, hvor de tørre Aftenvinde herse. Sæd, hvor frodig den endog i dens spædere Ungdom fremvoxer i beskyttet Beliggenhed, gavnlige især under Foraarets Tørke og Blæst, trives – summarisk efter dens Livs hele Periode, og efter et Gjennemsnit af de forskjellige Veirigsforholde fra dens Nedlægning til dens Indhøstning – upaatvivlelig bedst i fri Stand; thi den indelukede, i omplantede smaae Vænger f. Ex., skader Kjærnesætningen og Indhøstning. Men langt fra er det, jeg derved vilde erklære det Læ for skadeligt, som et med Skove eller betydelige Skovstrimler, i større Afstand gjennemskaaret Land yder Markfrugterne. Ved, for et Aarhundrede siden, at have lagt en Plan til Udskiftningen i Nordsjællands Skovegne, med hensyn til Læ efter en større Maalestok, kunde man ei alene have dannet en stor Deel af dette Amt langt mere endnu, end det allerede er Tilfældet, til een af Europas yndigste Pletter; man vilde herved ogsaa have virket betydeligt paa Climetet; og ikke saa ofte bleve vi nu maaskee mindet om, at man med Skovkrandsen omkring vore

Boliger havde berøvet Landstederne deres skønneste Pryd, saavel som deres eneste Skjerm mod en nordlig Himmel; ligesom Nordkystens bedste Værn mod Havvindene forsvandt ved Nedfældningen af Skovene paa Kattegattets Bredder. Skjøndt Frederiksborg Amt, mod Nordvesten nu næsten ganske ubeskyttet ved Skove, er udsat for Havvindenes fulde Indflydelse, kan denne Himmelegns [dette himmelstrøgs] Virkning hos os dog ei sammenlignes med den i de, Nord søen nærmere liggende Provindser. Selv på Frederiksværks Gods og i Hornsherred seer man, at Sæden i Nærheden af Stranden ei alene ikke lider betydeligt af Climetet, man finder selv Frugttræer frodigen fremvoxte, hvor man blot har givet dem saameget Læ, at Vinden ei umiddelbart brækker sig paa dem. At der ved Jægerspris, paa en mager Sandhøide, som Beviis paa et strengt nordvestligt Climats fordærlige Indflydelse, fremvises et par Lindetræer, der med deres Grene ligesom flygte fra Nordvesten og

søge Skjul i modsat Retning, beviser intet andet, end hvad man veed i Forveien: at Nordvesten ei er uden Virkning hos os, at Linden hører til de sjældne Træer og desuden ønsker en god muldet Jordbund i stedet for den klare Sand, hvorpaa man har sat dem her. Paa Jyllands Vestkyst vilde disse Træer under lignende Stand maaske ei have levet ti Aar! – I Bøgeskovene, selv i det Indre af denne Provinds, dræbes næsten al Vegetation i de nordvestlige Udkanter; og hvo som vilde nedfælde de her, ofte paa en Bredde af 50 og flere Alen, i halvfortørret Tilstand, udvendig fra betragtet, neppe noget Liv visende, forknyttede Træplanter i en ung tilvoxende Bøgeskov, vilde lede Død og Ødelæggelse frem til dens Hjerte, og, hvor skjøn og kraftfuld Skovens Indre endog kunde være, efterhaanden see den forsvinde. Jeg henviser til Dronninglund, til Billestrup og flere Steder, hvor jeg under mine Forretninger dér, er bleven tilstrækkelig nok bekjendt med hine Vestlandes Climat og dets Virkning, i det mindste paa Sko-

Stadig taler man om dengang, da der var vinter til. Sarauw skriver, at vinteren sjældent sætter ind før allersidst på året. "Dermed har den efterladne landmand mulighed for at indhente det forsømte, og den foretagsomme kan nå at udføre meget nyttigt arbejde inden da". Men Sarauw har også oplevet en uafbrudt vinter fra midten af november til midten af april. Maleri af Harald Pryn 1924. *Privateje*.

For vaskekonerne i Sørup ved Fredensborg Slot (anes i baggrunden) har vejret haft væsentlig betydning, for de lagde slottets og andre kunders lined til bleg på græsmarkerne, som man ser på dette maleri af Jens Juel fra omkring 1782. På det tidspunkt var landskabet omkring Sørup ved at ændre karakter som følge af landboreformerne, men stadig er skov og mark ikke klart adskilt ved gærder. *Fuglsang Kunstmuseum.*

vene, for med fuld Overbeviising at kunne sætte vort Climat langt foran hiint. Ogsaa i vor Egn maa man omhyggeligen vogte sig for at blotte Skoven mod Nordvesten, dog især kun den udvoxne og til Læ vante, for ikke at give Stormvindene Magt over den. Den unge kan, i en passende Jordbund, opvoxne ret frodig, ogsaa mod Vesten, selv hvor Havvinden umiddelbart falder derpaa. Den ydre Rand vil vel holde sig lavere, men, under ellers ei ugunstige Forhold, faaer den hverken den aldeles forknyttede Væxt, eller det afsvedne Udseende, som det er Tilfældet hist. Gilleleies lille Bøgeskov paa Sjællands nordligste Punct og mange andre Steder afgive Beviset, at vort Climat, i det Mindste

mod den nordvestlige Himmelegn, er langt mindre ublidt, end det nordlige Jyllands. Derimod Staaer det betydeligt tilbage mod det sydlige Sjællands, hvor Nordens og Vestens Barskhed bliver brækket ved foreliggende betydelige Landstrækninger; og saaledes troer jeg, for saavidt mit Ophold paa begge Steder har givet mig Leilighed til at iagttage det, at, med Hensyn til Vesterhavets Virkning paa Hertugdømmerne [Slesvig og Holsten], det sydlige Sjællands Climat endda staaer foran disses, hvorefter man vistnok kommer til den Slutning, at vor Egn ei staaer langt tilbage for Hertugdømmerne, hvis Climat, efter de iagttagelser, jeg i tidligere Aar har gjort, næsten kun med Hensyn til Græs-

set og Havevæxter syntes at udvikle en tidligere Vegetation. Skoven udspringer ikke eller ubetydeligt tidligere, og ei heller pleier man at være længer frem med Sædehøsten end hos os, naar Skovegnene undtages, som, paa Grund af en Sildigere Tilaaening paa mange af de mindre opdyrkede Jorder, næsten altid Staae 8-10 Dage tilbage. Ligesaa giver Sjællands Efteraar ei alene ikke efter for Danmarks sydlige og Tydsklands dertilstødende nordlige Provindser; jeg troer næsten, det staaer foran i et stadigt vedholdende godt Veir, hvilket maa tilskrives Vesterhavets umiddelbare Paavirkning paa de syddanske Provindser og det gamle Sachsens Vestlande.

Pastorale Hellebæk 1776

Af Peter Uldum

For nogen tid siden var et lille billede af Viktor Borregaard med ovenstående titel til salg på en af de kendte netauktioner. Billedets motiv og titel peger direkte hen på den situation som Friederich Leopold Stolberg (1750-1819) digter om i sin ode: Ein Seeländische Gegend.

Stolberg var holstener, Oldenborgs gesandt ved det danske hof og svoger til A.P. Bernstoff. Under en rejse gjorde han den jævnaldrende Heinrich Ernst von Schimmelmans (1747-1831) bekendtskab, og de blev gode venner. Ernst Schimmelmann var kort tid forinden blevet gift med komtesse Emilie von Rantzau (1752-1780). Ud over venskab med Ernst Schimmelmann var Stolberg meget betaget af Emilie.

Det er disse tre personer vi ser på billedet, Emilie er sunket ned på sin sten, Stolberg knæler og indtager en deklamerende positur (er han mon ved at tage afsæt til sin ode). Schimmelmann sidder lidt tilbagetrukket og skuer ud over vandet. Solen synker i havet, de sidste stråler spejler sig i det blikstille Øresund.

Ud fra billedet er det svært at se hvor kunstneren har forestillet sig at sceneriet foregår; topografisk set

vender det hele forkert. Kystlinjen på billedet syntes at vende mod nordvest, men i Hellebæk ligger den mod nordøst. Eller måske er det den opstigende måne kunstneren beskriver, i så fald må vi tænke os til den Skånske kyst.

Stolberg og Schimmelmann tilhørte så udpræget 1700-tallets kulturelite, man var inspireret af Rousseau, læste Klopstock, dyrkede Goethe og navnlig Schiller. Det var den natur-

Pastorale Hellebæk 1776. *Privateje.*

Friederich Leopold zu Stolberg-Stolberg.

begeistrede sværmeriske romantik der var i højsædet. Ved de sommerlige ophold på Hellebækgaard gik turen ofte op til Odinshøj (navngivet af Ernst Schimmelmänn). Her fra dette høje punkt er der den herligste udsigt over Øresund til Kullen. Man var stærkt optaget af den ossianske sagnkreds, der altid var i tankerne på vandringerne i skov og ved strand. Øresund var det vilde verdenshav og i Kullen så man de tågede kyster ved Hebriderne, og forestillede sig der Fingals dystre hule.

Alt dette var inspirationen til det digt rigsgreve, diplomat og digter Friederich Leopold zu Stolberg-

Stolberg fik offentliggjort i tidsskriftet Deutsches Museum i september 1776. Her er begyndelsen gengivet i Jens Uldums oversættelse:

O begejstring, hvor var du, da jeg med bedende stemme i midnatlig stund af månen beskinnet en-somtvandrende ved bredden af bølgebrusende hav, i vovernes hvisken, i stjernernes skin, dig søgte blidt omsusede mig den natlige gysen. Synkende aftenrøde hvilte endnu over Sverigs bjerge, og rødliges toppe dansede på Nordhavets bølger.

Lysere strålede Sundet af den stigende måne beskinnet.

Yndigt gled på begge have med svulmende sejl skibe, med hvilende lyn udrustet, og gyngende både, her i månens skin, hist i aftenens døende lysning.

Over mig hviskede på høje kyst de hellige bøge, som ingen nordens storm, ingen storm fra østen skånede.

Thi her så jeg for få timer siden, tilsammen med jer I kære solen synke i bølgerne af det umålelige hav.

Se her den sten, på hvilken Emilla nedsank, stille rødmende af aftenens lysning og blide følelser.

Og da vi sank for hendes fødder af salighed drukne forvildede dit blik sig, O ven! fra hendes øjne til solen, fra solen til hendes øjne! for dig strålede den mindre smukt i havets bølger, end i Emillas tårer.

Deutsches Museum.

Neuntes Stüd. September. 1776.

I. Hellebæk, Eine Seeländische Gegend.

An
E. F... v. S... und seine Emilia.

Von
Friedrich Leopold Grafen zu Stolberg.
1776.

Die mich oft auf wehenden Flügeln des rosigen Morgens,
Oft in thauenden Däften der Abendkühle besuchte,
Die mir begegnet auf hangenden Pfaden der heiligen Alpen,
Und auf grünlichen Wellen des Sees im tanzenden Rachen
Mich ergriff, daß ich dem Sohne der Felsenluft zurief:
„Warum stürzest du, Jüngling, herab die donnernden Kluten
In den stilleren See? Noch bist du frei, wie die Götter!
Die die Götter, noch stark! dort unten harret der Anechts-
schaft
Ruhe dein! Entseile nicht, Jüngling, dem näheren Him-
mel *)!“,
I Begejstring, wo warst du, da ich, mit stehender Stimme,
Ich in mitternächtlicher Stunde, vom Monde beschein,
Einfam-

*) S. den Felsenstrom im Vossischen Alpenmanach dieses Jahres. S. 111.

Mus. Sept. 76.

ccc

Kopi af digtet, som blev bragt i tidsskriftet Deutsches Museum i september 1776.

Ophavsmanden til omtalte billede, kunstneren Victor Borregaard Christensen (1875-1939) var født på Mors, hvor hans far var lærer. I 1890 er familien flyttet til Helsingør hvor faderen var kantor, familien boede i Nygade 2. Victor kom i malerlærer og blev svend i 1894, samtidig gik han på Teknisk Skole. I 1895-96 gik han på Teknisk Skole i København, og fik arbejde på Det kgl. Teaters malersal og han kom på Kunstakademiet i 1898-1900. Han opnåede at få Kulturministeriets rejseunderstøttelse i 1902, hvor rejsen gik til Tyskland, senere fik han flere stipendiater hvor rejserne bl.a. gik til Østrig, Ungarn og Italien. Victor Borregaard udstillede i en årrække på Charlottenborgs Forårsudstillinger og i 1940 blev der samme sted afholdt en mindeudstilling. Det siges om hans kunst, at han var stærkest i det lille format og at der var noget let og luftigt over hans udtryk.

Hans smukke gravsted kan ses på Holmens Kirkegård i København.

Radarstationen i Gribskov

Af Ebbe Nielsen

Mange har på turene langs Esrum Sø bemærket den karakteriske søgeradar, der knejser over trætoppene på Gribskøvs højeste punkt, Multebjerg. De færreste ved, hvad der i grunden foregår deroppe på det indhegnede militære område. Her bringer vi historien.

Søgeradaren på Multebjerg knejser over Gribskøvs trætoppe. Foto: Carsten Nielsen.

Alle der har kørt eller kører rundt i Nordsjælland, navnlig ad landevejen fra Fredensborg gennem Endrup til Jonstrup, har ikke kunnet undgå at bemærke den roterende radar, der stikker op over træerne i Gribskov på den anden side af Esrum Sø. Skovens profil med radaren fremkom i årene 1954-1955, hvor radarstationen i Gribskov blev bygget på bakken Multebjerg. Multebjerg dannes af to bakketoppe, hvor det højeste sted over havet er 89,2 meter.

Multebjerg blev dannet i slutningen af sidste istid, hvor isen i lø-

bet af de flere tusinde år, hvor afsmeltningen skete, i kolde perioder skød mindre gletsjertunger frem, som skubbede bundmaterialet op foran sig, og dannede det bakkede landskab, der præger Gribskov i en nord-syd gående retning og som er med til at danne vandskellet for vandet, der løber dels mod Roskilde Fjord, dels til Esrum Sø og videre mod Kattegat.

I det imponerende tobindsværk om Gribskov, der udkom i 2009, finder man blandt andet i bind 2 side 136-137 Gribskøvs højeste punkt, Multebjerg, omtalt. I beskrivelsen

fremhæves den enestående udsigt forfatteren Elith Reumert oplevede på stedet i 1894.

Netop muligheden for herfra at skue vidt indgik 56 år senere i de militære overvejelser i forbindelse med opbygningen af et landsdækkende radarsystem til opdagelse af fly, og på baggrund heraf opbygge et luftbillede visende de i luften værende fly, disses identitet, højde og kurs; og på grundlag heraf kunne indsætte jagerfly under radiokontrol af personel placeret på de steder, hvor radarerne skulle placeres.

Begyndelsen

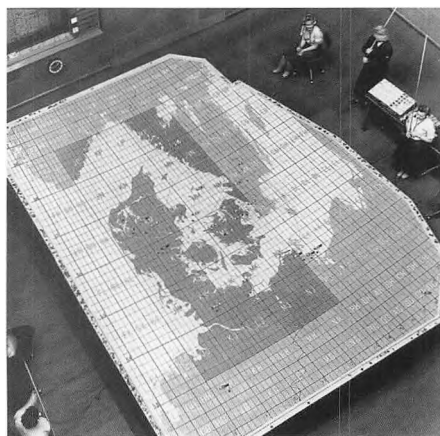
Behovet for et landsdækkende radarsystem i Danmark var man helt opmærksom på umiddelbart efter besættelsen, da Danmark skulle i gang med at genopbygge forsvaret, idet anvendelsen af radar havde haft stor betydning i luftkrigsførelsen, herunder luftforsvaret af de krigsførende lande under 2. Verdenskrig. Som en del af genopbygningen oprettede man den 1. oktober 1950 det danske flyvevåben som et selvstændigt værn ved at gennemføre en sammenlægning af hærens- og søværnets flyvetjeneste.

Allerede i 1946 var der blevet oprettet en kyst- og lufradarkommission, der i december 1948 indstillede, at man etablerede et luftmilitært kontrol- og varslingsystem ved anskaffelse af radarmateriel til 8 radarstationer, samt uddannede betjenings- og vedligeholdelsespersonellet i England.

I april 1949 blev kyst- og lufradarkommission afløst af en kommission kaldet: Krigsministeriets- og Marineministeriets radarkommission af 1949. Under kommissionens arbejde med at udarbejde et forslag til et fremtidigt kontrol- og varslingsystem tilbød det svenske flyvevåben, at Danmark kunne overtage en svensk kontrakt om leverance af engelsk radarudstyr benævnt Air Ministry Experimental Stations (AMES). Danmark anskaffede 3 søgeradarer og 2 højdefinderradarer, der skulle bruges til uddannelse og opbygning af erfaringer til brug i forbindelse med et mere omfattende system.

Den enkelte søgeradar roterede i det horisontale plan og udformningen af radarens reflektor betød, at søgeradaren udsendte en af energipulserne dannet "radarstråle", der var smal i det horisontale plan, men bred i højden, hvilket gav en god nøjagtighed af et flys placering målt i en vinkel i forhold til nord. Afstanden til et fly blev målt i forhold til den tid en udsendt radarenergipuls var om at

nå fra radaren til flyet og reflekteret fra dette tilbage til radaren. Når man ved, hvor langt en radarenergipuls bevæger sig i forhold til en given tid, kunne afstanden til flyet fastlægges som værende lig med den halve tid energipulsen var om at tilbagelægge turen til flyet og retur. Højdefinderradaren virkede på samme måde, idet dog dennes antenne var "drejet" 90 grader således, at den i det vertikale plan (op og ned) havde en smal "radarstråle", som kunne give en tilstrækkelig præcis højde. Højdefinderen var manuelt betjent, og blev efter at et fly var opdaget af søgeradaren drejet ind i den retning, hvor det opdagede fly befandt sig. Derpå fandt man højden ved at radaren udførte en op- og nedadgående bevægelse således, at radarstrålen bragtes til at ramme det på søgeradaren opdagede fly. Den vinkel i forhold til vandret, sammenholdt med afstanden til det opdagede fly og jordkrumningen på den pågældende afstand, kunne umiddelbart omregnes til en højde på det opdagede fly. Det var disse tre informationer, retning, afstand og højde, radarene i fællesskab skulle levere. Informationerne blev vist på dertil indrettede cirkelrunde radarsskærme, kaldet scoper, som var katodestrålerør, der i princippet virkede på samme måde som gammeldags fjernsyn, men hvor bil-

Generel Situation Map i operationscentralen i bunkerens i Karup i 50'erne.

Flyvevåbnets Historiske Samling.

Kabinerne i operationscentralen i bunkerens i Karup i 50'erne.

Flyvevåbnets Historiske Samling.

ledet blev aftegnet på scopet i det tempo, som søgeradaren roterede således, at aftegningen af det radar "så" blev vist i den retning, hvor radaren i det givne øjeblik pegede. Dette krævede en belægning på indersiden af scoperne, der sikrede, at det dannede billede kunne ses, mens radaren roterede 5-6 gange rundt. Herved dannede de for hver omdrejning modtagne radarekkoer på radarscopet, et spor i form af en række på 5-6 lyspletter, som dermed indikerede, at det var et fly, hvilken kurs det havde, og om det havde høj eller lav fart.

Inden de omtalte 5 engelske radarer var blevet leveret, foretog man i sommeren 1950 en rundtur i Danmark med en engelsk maritim søgeradar, som var gjort transportabel, for blandt andet at finde egnede steder til placering af fremtidige radarstationer. Dette, og det efterfølgende arbejde i de første år af 50'erne, herunder øvelser med de indkøbte engelske radarer samt opstilling af disse på henholdsvis Værløse og Karup suppleret med andre radartyper i Skrydstrup, Avnø og Kelsnor samt radioer til flykontrol, betød, at man havde et system til opdagelse og rapportering af fly samt til ledelse af egne kampfly til afskæring af relevante opdagede fly. Dette midlertidige kontrol- og varslingsystem var forbundet til to såkaldte operationscentraler, der i perioden var opbygget med en i Værløse og en i den af tyskerne byggede bunker i Karup. I disse centraler etablerede

Våbenhjælpprogrammets rigtige navn var The Mutual Defence Assistance Programme og var "opfundet" i forbindelse med arbejdet med etablering af den Nordatlantiske Traktat, der som bekendt er NATO's "grundlov". Behovet for våbenhjælpprogrammet var en følge af, at de kommende NATO-lande ikke ville kunne udfylde deres forsvarsroller uden amerikansk hjælp; og uden sikkerhed for denne hjælp, ville fælles forsvarsplaner langt fra kunne opfyldes. Allerede

Udsnit af kort over Gribskov. De blå skraveringer, der er indtegnet af forfatteren, er de to områder forsvaret anvender. *Anvendelse med tilladelse fra Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland.*

Situationen var herefter, at hjælp givet på grundlag af Mutual Defence Assistance Act skulle anvendes i overensstemmelse med NATO's forsvarsplanlægning.

I samarbejde med med MAAG og på grundlag af NATO-planlægningen udarbejdede flyvevåbnet en plan for, hvordan det fremtidige kontrol- og varslingsystem skulle være, blandt andet baseret på de foregående års opnåede erfaringer med de dansk indkøbte radarer og den i sommeren 1950 foretagne rundtur i Danmark med den engelske maritime søgeradar, for blandt andet at finde egnede steder til placering af fremtidige radarstationer. Planen var klar i slutningen af november 1951 og omfattede bygning af en bunker i Vedbæk til at rumme operationcentral øst, i stedet for den midlertidige i Værløse. Operationscentral vest i Karup skulle fortsat anvendes. Der skulle opbygges 6 radarstationer, hvorfra der kunne udføres jagerkontrol. Hver station skulle udrustes med amerikansk materiel i form af en søgeradar med typebetegnelsen AN/FPS-8, 2 højdefinderradarer af typen TPS-10D og naturligvis

Opholds- og administrationsbygningen på Multebjerg. Foto: Ebbe Nielsen.

Radarhoved Multebjerg set fra sydøst. Foto: Forsvarets Fototjeneste.

radioudstyr til to-vejs kommunikation med jagerflyene samt radarscooper og øvrigt udstyr til fastlæggelse af data på opdagede fly, plotning af disse fly, rapportering og modtagelse af plotoplysninger radarstationerne indbyrdes samt rapportering af disse oplysninger til operationscentralerne.

Ifølge planen skulle de 6 stationer bygges i Bornholm på Rytterknægten, der er 162 meter høj; ved Vedbæk på Høje Sandbjerg, der er 85 meter høj; øst for Vordingborg på den 96 meter høje bakke, der ligger i den sydlige del af Skovhuse Skov; på det flade område ca. 1 km nord for Skagen i tilknytning til en tidli-

gere tysk bunker; på Karup Flyvestation og på den 67 meter høje bakke i Bæk Skov nord for Skrydstrup i Sønderjylland. Ønsker man at se de nævnte lokaliteter i fugleperspektiv, kan man finde dem på internettet via Google Earth. Ifølge planen skulle der desuden bygges to ekstra stationer, hver med en TPS-1D søgeradar og en TPS-10D højdefinderradar. Placeringerne skulle for den ene station være på sydspidsen af Langeland, måske på Fakkebjerg med sine 37 meters højde, og den anden station ved Gedser på sydspidsen af Falster. Ved Tirstrup på Djursland skulle der bygges en station alene til varsling, hvorfor stationen radar-mæssigt kun skulle udrustes med en søgeradar af typen TPS-1D, men uden højdefinderradar.

Amerikanske vurderinger af planen i relation til deres opnåede erfaringer med AN/FPS-8 søgeradaren, der angiveligt skulle have en større ydeevne end teoretisk beregnet, medførte at amerikanerne foreslog, at man reducerede antallet af stationer, og at man arbejdede sammen med søværnets kystradarstationer til varsling om fly i lav højde til flyvevåbnets radarstationer.

I den endelige plan for bygningen af kontrol- og varslingsstationerne udgik stationen på sydspidsen af Langeland og den ved Gedser og Tirstrup. Høje Sandbjerg placeringen blev i september 1952 ændret til Multebjerg i Gribskov, og den planlagte radarstation i Karup blev senere fundet overflødig, og aldrig bygget.

Multebjerg i Gribskov

Byggeriet på Multebjerg igangsattes i januar 1954 og omfattede i grove træk etablering af en asfalteret vej fra Kagerup Togstation til Multebjerg samt nedlægning af elkabel til stationens strømforsyning. På Selve Multebjerg byggedes en rektangulær betonbunker ned i den østre bakke med en tilhørende opholds- og administrationsbygning i det fri.

juni 1954. Samtidig oprettedes vagt-tjeneste på stedet udstationeret fra Flyvestation Værløse. To af de tre tårne - de sydligste - fik hver installeret en højdefinderradar, mens det tredje tårn fik monteret en søgeradar. Som nævnt tidligere leverede søgeradaren positionen, dvs. retning og afstand på opdagede fly, mens højden selvsagt kom fra højdefinderne. I vore dage fremstilles radarer, hvor en enkelt radar giver alle tre oplysninger, såkaldte 3D-radarer.

Kontrollen med de til stationen til-delte jagerfly foregik via radio, hvor transmissionen skete fra radiobun-keren sydvest for Møltbjerg. Ra-dioer og radioantennerne til modta-gelse blev monteret på en gittermast på selve Møltbjerg.

Strømforsyningen til drift af stationen blev leveret fra det civile net, og hvis nødvendigt med stationens egne generatorer.

Begge de nævnte områder blev ind-hegnet med et kraftigt trådhegn med vinklet pigtråde øverst på hegnet.

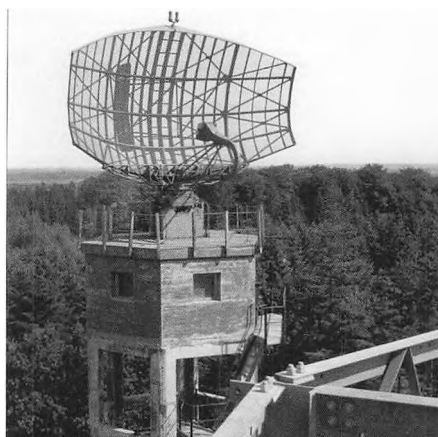
Det operative betjeningsudstyr i form af radarkonsoller med indbyggede radarskærme, betjeningspaneler til radioer samt øvrigt kommunikati-onsudstyr til de andre radarstationer, de to operationscentraler i hen-holdvis Vedbæk og Karup og internt mellem operatørerne blev monteret i bunkerens operationsrum.

12 måneder efter byggeriets begyn-delse blev radarstationen afprøvet for første gang, og i midten af maj 1955 blev stationen erklæret operativ.

Indretningen af operationsrum-met var i begyndelsen som vist på tegningen. Læser vi tegningen fra højre mod venstre var der nogle meter fra endevæggen opstillet en lodret tavle, kaldet Vertical Plot-ting Board eller blot VPB. Tavlen bestod af plexiglas, og var belyst fra kanten således, at landkort, ind-delinger, overskrifter og plot påført med forskellig farvede fedtblyanter lyste op, og tydeligt kunne aflæses fra podiet bagerst i operationsrum-met. Plot og andre informationer

blev påført tavlerne fra bagsiden af plottepersonellet, der skulle kunne skrive spejlvendt. VPB var opdelt i tre informationsdele kaldet toter. I midten var det overordnede si-tuationskort, GSM, med landkortet og Møltbjerg i centrum. Desuden var der fra centrum tegnet streger for hver 30 grader cirklen rundt, og afstandscirkler med 20 nautiske mil imellem. Denne cirkelinddeling blev brugt til at plotte den varsling, man modtog fra de to tellere i rum 29. Herudover var GSM forsynet med Geografisk Reference System, forkortet GEOREF, i forhold til hvilket plottede flys position, kurs og højde kunne videregives, kaldet telles, til operationscentralen.

Set fra operationsrummet var til højre for GSM Fix- og vejrtoten placeret. Denne viste et mindre danmarkskort, hvorpå man plottede FIX, der var angivelse af et flys po-sition stedfæstet af fixer-stationer rundt omkring i landet, der ved anvendelse af en bestemt radiofre-kvens pejlede retningen til flyet, og rapporterede denne til et organ i operationscentralen kaldet Fighter Marshal. Tre forskellige retninger til flyet krydsedes et sted, dette var fix-punktet, og dermed flyets posi-tion, som fra Fighter Marshal blev sendt til flyet og påført FIX-toten på radarstationen. FIX-toten indeholdt også vejrtavlen, der viste vejret på flyvestationerne; vejrmeldingerne

AN/FPS-8 søgeradar.
Flyvevåbnets Historiske Samling.

kom fra operationscentralen. På højde-toten til venstre for GSM blev anført fortløbende sporumre og den tilknyttede højde, når den var fundet af HF 1 eller HF 2. Iden-tifikationen på sporet blev påført, når identifikationsofficeren i opera-tionscentralen havde besluttet dette, og informationen herom var nået frem til telleren på Møltbjerg via plotteren i operationscentralen.

Foran GSM var placeret en teller øst og vest. De talte sporene på GSM til operationscentralen angivet i GEOREF og med højden, når den var fundet. Teller øst talte sporene i den højre del af GSM, teller vest sporene i den venstre del af GSM.

Floor Supervisoren overvågede bl.a. plotaktiviteten, og han kunne via et telefonpanel foran sig lytte ind på telle- og plottelinierne.

Den næste række omfattede 2 gan-ge 2 PPI (Plan Position Indicator) scoper med et højdefinderscope placeret imellem således, at en høj-definder kunne anvendes af de to jagerkontrollere på hver side af høj-definderscopet.

Bagerst på et podie var arbejdsplad-sen til lederen af stationens samlede kontrol- og varsling, kaldet Chief Controller eller blot CC bistået af en varslingsofficer og en assistent samt to journalførere, som nedskrev alt, hvad der blev talt til operationcen-tralen. Der gik mange år inden de blev erstattet af båndoptagere.

I rum 29 begyndte varslingen, hvor de to varslingstellere talte de på PPI scopet viste flyspor til plotterne bag GSM toten angivet i grader og af-stand, hvor den ene teller talte alt på venstre side af scopet, den anden alt på højre side.

I rum 28 var Monitor placeret sam-men med 6 højtaltalere og et betje-ningspanel. Han skulle blot lytte, om der var opkald på radioerne til stationen, eller om der blev fore-taget opkald på den internationale nødfrekvens.

Arbejdet i rum 29 og det store ope-rationsrum, rum 25, foregik i stærk

dæmpet belysning, for bedst muligt at se præsentationen på scoper og VPB. Sådan var det i begyndelsen, men snart fandt man en del af arbejdsprocesserne uhensigtsmæssige, og de blev ændret. Eksempelvis blev varslingen i rum 29 flyttet ind i venstre side af rum 25, og varslingstellers PPI blev udstyret med GEOREF, så de kunne telle direkte og samtidigt til GSM og til plotterne i operationscentralen. De to tellere foran GSM kunne dermed undværes.

Radarerne på Multebjerg

De første radarer på Multebjerg var to højdefindere AN/TPS-10D, der anventes fra 1954-1958 samt en AN/FPS-8 søgeradar, anvendt fra 1954-1970. Om disse kryptiske betegnelser, se rammen Udstyrsindikatorer. AN/FPS-8 søgeradaren fik i 1959 udskiftet antennerreflektoren med en forbedret type, som gav en næsten fordobling af radarens rækkevidde, men også vægt og størrelse. Dette krævede et nyt radartårn, der blev bygget på den østre bakketop som en silo ca. 10 meter bred og 40 meter høj. Man byggede tårnet ved anvendelse af en glideforskaling, og støbte konstant døgnet rundt. I bunden af tårnet blev installeret dieselaggregat til glidende overgang til nødstrømforsyning uden tab af strøm. AN/FPS-8 radaren blev installeret på et dæk (etage) i den øvre del af tår-

Højdefinder AN/FPS-6A på Multebjerg. Foto: Ebbe Nielsen.

net, og den roterende del af radaren med den nye 24 tons tunge antennerreflektor blev selsagt monteret på toppen af tårnet.

I forbindelse med indførelsen af NIKE luftværnsraketsystemet i Danmark i 1959 var der behov for et radarbillede i Ejbybro ved Rødovre, hvor operationscentralen for raketterne var placeret i en bunker. Radarbilledet skulle være fra en radar med lang rækkevidde. I den forbindelse udviklede flyvevåbnet et transmissionssystem, der gjorde det muligt direkte at anvende det producerede radarbillede fra AN/FPS-8 på Multebjerg. En betydelig teknisk landvinding. Men da der udover radarbilledet også krævedes oplysning om flyenes sporumre, højde og specielt identitet, måtte disse oplysninger tilføres bunkeren

i Ejbybro ved telling af spordata, idet teknikken først 10 år senere var udviklet til, at dette kunne gøres ved hjælp af computere. Rent praktisk blev spordata overført, ved at hærens luftværnsartilleri havde et hold på en officer og 4-5 lotter på Multebjerg til at telle spordata til plottere, som plottede oplysningerne på et stort VPB i Ejbybro-bunkeren. På denne måde integrerede man hærens NIKE i det øvrige luftforsvar. NIKE blev i øvrigt i 1962 overført til flyvevåbnet.

De to første højdefindere blev i 1958 udskiftet med en ny type AN/FPS-6A, hvoraf en stadig anvendes. Den første søgeradar, AN/FPS-8, blev i 1970 udskiftet med en ny Long Range Detection Radar, LORD radar, hvilket er den radar, vi i dag ser rotere over Gribskovs trætoppe.

Udstyrsindikatorer

Betegnelserne AN/FPS-8 og AN/TPS-10D var opbygget på følgende måde:

AN: Army Navy

TPS-10D:

Første bogstav: Installation

Andet bogstav: Type af udstyr

Tredie bogstav: Formål

Tal: Modelnr. af den pågældende type

Bogstav: Modifikation inden for modelnr.

AN/FPS-8 betyder derfor:

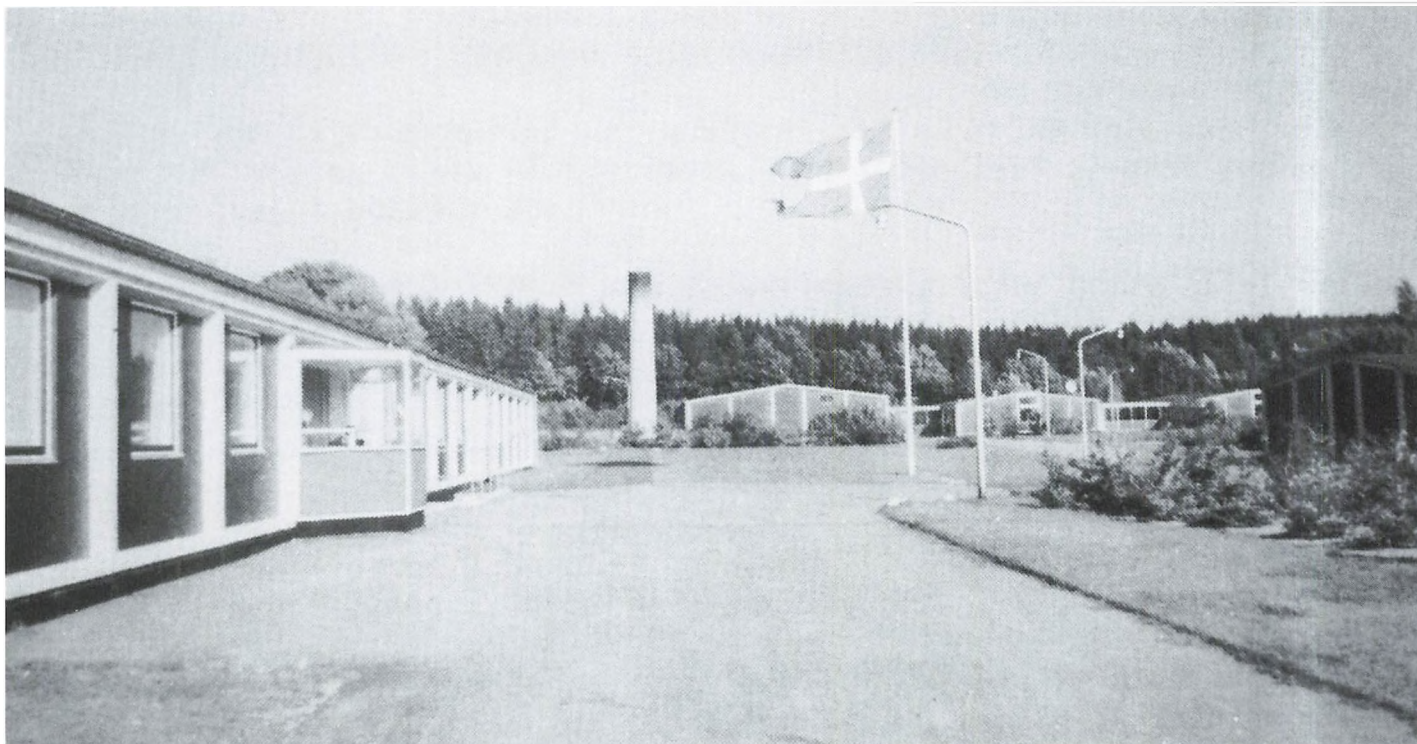
Army Navy/Fixed Puls radar Search - model nr. 8.

AN/TPS-10D betyder:

Army Navy/Transportable Puls radar Search - model nr. 10 modifikation D.

Landbolyst hovedbygningen 2010. Foto: Ebbe Nielsen.

Kagerup Kaserne, 1955. Kilde nr. 3.

Som det ses på luftfotografiet s. 32 benyttes to af de tre skelettårne ikke til radarer længere.

Tjenesten

Gennemførelsen af de operative og de dertil støttende opgaver blev dengang som i dag løst døgnet rundt. Dengang anvendtes fire vagt-hold således, at der blev anvendt to vagt-hold på hverdage samt lørdag formiddag. I øvrige perioder anvendtes et vagt-hold.

I 50'erne kunne man ikke som i dag løse de mange opgaver, som gennemførelsen af varslingen og kontrollen krævede, ved en udstrakt anvendelse af computere. Opgaverne måtte derfor løses manuelt, hvilket krævede en del mandskab både til gennemførelse af de operativt relaterede opgaver, men også til bl.a. reparation og vedligeholdelse af udstyret samt administration og forsyning. I beskrivelsen af operationsrummets funktioner ovenfor, fremgår af tegningen, at der til et fuldt operationshold krævedes 24 personer. Dertil kom så teknikerstyrken.

Kaserneforhold

Da soldaterne dengang ikke bare kunne forlade tjenestestedet, når dagens/nattens tjeneste var forbi, var der behov for kasernefaciliteter til indkvartering, forplejning, fritidsaktiviteter, osv. I midten af 1954 påbegyndtes byggeriet af en kaserne nær Kagerup Station. Indtil kasernen var indflytningsklar, havde flyvevåbnet lejet sig ind på rekreativshjemmet Landbolyst, der ligger ved vejkryd-

set, hvor vejen mellem Nødebo og Gadevang krydser vejen mellem Hilerød og Helsing; nogle få hundrede meter fra Gribskovbanens trinbræt Kildeport, der i dag er nedlagt, men lå, hvor banen krydser vejen mellem Nødebo og Gadevang.

I Landbolysts hovedbygning var radarstationens hovedkvarter oprettet. I to separate fløje til hovedbygningen blev officererne indkvarteret i sydfløjen, befalingsmændene i den

"Kagerup Kaserne" 2010. Hedder i dag HvideKilde og ejes af Luthersk Missionsforening.
Foto: Ebbe Nielsen.

nordre fløj. Bag hovedbygningen i haven var opstillet telte, hvor de værnepligtige og de mather, som havde tegnet kontrakt om frivillig tjeneste i forlængelse af deres værnepligt, og som ikke havde været gennem en mathskole var indkvarteret. Teknikmatherne, der var radio-radar teknikere uddannet på Flyvevåbnets Mathskole i Værløse, var indkvarteret i nordfløjen sammen med befalingsmændene.

Kasernen blev, bortset fra kostforplejningen, taget i brug i slutningen af oktober 1955. I midten af januar 1956 blev kasernen af Nordsjællandske Bygningsdistrikt formelt overdraget til brugeren inklusive kostforplejningen.

I perioden indtil kostforplejningen var klar til brug, var der ingået kontrakt med Kagerup Kro om forplejning af personalet.

Betegnelser

Radarstationen, herunder kasernen, har haft flere navne i sin nu 56 årige historie. I november 1954 begyndte man med Flyradarstation Multebjerg. I januar 1956 havde enheden fået navnet Flyverdetachment Kagerup. I januar 1957 blev det til Flyverdetachment 501, og i september 1970 Flyvestation Kagerup, hvor selve radarstationen blev Eskadrille 501.

I forbindelse med ibrugtagningen i 1971 af et nyt integreret NATO varslingsystem, kaldet NADGE, blev alt operativt personel i Eskadrille 501 overført til tjeneste i Vedbæk. Den tekniske udvikling havde nu muliggjort, at radarinformationerne kunne sendes via linkforbindelser til operationsbunkeren i Vedbæk, ligesom en lang række arbejdsopgaver kunne løses ved anvendelse af computere. Der var og er dog stadig behov for teknisk personel på Multebjerg til reparation, eftersyn og vedligeholdelse af udstyret med mere.

På kasernen i Kagerup oprettedes i december 1970 en skole, der fik navnet Flyvevåbnets Kontrol- og Varslingsskole. Skolen skulle løse

An/TPS-77 set bagfra. Foto: Arne Bach-Nielsen/Air Control Wing.

den store uddannelsesmæssige indsats, som det nye NADGE system krævede. I april 1977 overgik skolen til den i 1975 oprettede Kontrol- og Varslingsgruppe; og fra november 1977 uddannedes alle værnepligtige og i 1979 også konstabelevere, der skulle gøre tjeneste ved kontrol- og varslingsenhederne, på kasernen i Kagerup.

I begyndelsen af oktober 1982 blev Flyvestation Kagerup nedlagt, og Eskadrille 501 blev ændret til Radarhoved Multebjerg og underlagt Eskadrille 500 i Vedbæk.

Den tidligere kaserne i Kagerup ejes i dag af Luthersk Missionsforening, og har fået ændret navnet til Hvidekilde, som er lejrsted for børn og unge i skolernes sommer-, efterårs- og påskeferier.

Forsvarsaftaler

Forsvarsaftalen af 10 juni 2004 indebar radikale ændringer i kontrol- og varslingssystemet, idet flyvevåbnet skulle ændres fra et garnisonsflyvevåben til et mobilt flyvevåben, kaldet Expeditionary Air Force. Flyvevåbnet blev organiseret i såkaldte Wings, herunder en Air Control Wing (ACW), hvori den hidtidige kontrol- og varslings-

organisation blev samlet. Men nu skulle systemet gøres mere mobilt, og dele af det hidtidige system var der ikke behov for længere. Dette betød bl.a., at Eskadrille 500 i Vedbæk i september 2005 blev nedlagt, og Radarhoved Multebjerg blev igen selvstændig enhed med samme navn, men nu underlagt ACW, der

Data på AN/TPS-77

Kilde: Lockheed Martin Corporation, http://www.lockheedmartin.com/data/assets/ms2/pdf/TPS-77_brochure.pdf

Frekvensbånd: L
Spidseffekt: 19,9 kw
Teknisk rækkevidde: 463 km
Højde rækkevidde: 100.000 fod
Vertikal søgevinkel: -60 til +200 grader
Horizontal rotationshastighed: 5 eller 10 omdrejninger pr. minut
Detectionsevne: 300 km på et fly med et radarrefleksionsareal på 1,0 m²
Nøjagtighed:
 I afstand: 50 m
 I retningsvinkel: 0,250.
 I højdevinkel: mindre end 3000 fod på en afstand af 250 km
Mobilitet:
 To kraftige lastvogne med trailere eller to C-130 Hercules fly.

Læs mere og se en oplysende film om radaren på den under kilde anførte webside.

har sit hovedkvarter placeret på Flyvestation Karup. Radarbilledet fra Multebjergs sendes sammen med radarbilleder fra de tre øvrige radarhoveder i Danmark elektronisk til det i Karup værende kontrolcenter, der varetager den militære luftromovervågning og -kontrol.

Perspektiv for Radarhoved Multebjerg

I forsvarsforliget af 10. juni 2004 blev det fastlagt, at Radarhoved Multebjergs radarer som led i mobilitetsofbygningen skulle udskiftes med en mobil 3D radar. Den indkøbte radar, benævnt AN/TPS-77, blev leveret til Danmark i marts 2007, og i midten af 2007 blev den efter afprøvning overdraget til ACW, der placerede den midlertidigt på den tidligere Flyvestation Skalslev ved Roskilde Lufthavn, hvor den stadig er. Det skal bemærkes, at Roskilde Lufthavn er en del af Københavns Lufthavn, og at den er helt civil. Forsvaret har dog en redninghelikopter stationeret der, efter at Flyvestation Værløse blev nedlagt.

En garnisonering på Multebjerg af den mobile erstatningsradar er formentlig fundet uhensigtsmæssig henset til tilkørselsforhold og pladsforhold. Desuden vil det kræve, at radaren kan bringes til at "se" over træerne, hvilket vil medføre nye byggeprojekter, med et tårn, hvor den nye radar kan hejses op og ned, idet radaren forholdsvis hurtigt skal kunne klargøres til at flytte ud i verden. En anden og lettere tilgængelig placering af radaren forekommer derfor mere hensigtsmæssig, også set i lyset af at radaren forventligt skal kunne bidrage til kontrollen og varslingen i Danmark, når den ikke er udsendt i internationale operationer. Samtidig vil det formentlig også være relevant, hvis placeringen er tæt på en passende stor militær lokalitet, således at personellet ikke konstant skal leve på feltlod, når enheden er i Danmark.

I det seneste forsvarsforlig 2010-

2014 er det besluttet, at citat: "Flyvevåbnets luftromovervågningskapacitet skal reduceres. Reduktionen indbærer nedlæggelse af den sidste stationære luftromovervågningsradar på Sjælland (Multebjerg-radar)" citat slut.

Set i forhold til forrige forlig, hvor den stationære radar på Multebjerg skulle udskiftes med en mobil radar, var der i forliget dengang ikke anført noget om, hvor erstatningsradaren skulle placeres. Formentlig var det meningen, at den mobile erstatningsradar skulle anbringes på Multebjerg. I den efterfølgende periode har udviklingen sikkert givet anledning til, at det ikke er fundet hensigtsmæssigt at gennemføre placeringen på Multebjerg, men et andet sted, hvor erstatningsradarens mobile egenskaber bedre kan udnyttes; men hvor en radardækning i lighed med den Multebjerggradaren giver ikke vil kunne opnås i tid og rum, enten fra det sted den nye radar garnisioneres eller, fordi radaren er udsendt i en international mission eller begge dele. Den nye radars mobilitet betyder dog også opnåelse af fleksibilitet i den militære luftromovervågningen i Danmark, da AN/TPS-77 radaren også kan flyttes rundt i Danmark og anvendes, hvor særligt overvågningsbehov måtte opstå. For eksempel i Kattegatområdet, hvor fjernelsen af Multebjerggradaren vil reducere muligheden for, på et hvilket som helst tidspunkt i døgnet, at gennemføre militær luftromovervågning og dermed jagerkontrol, specielt i det lavere lufttrum.

Det forekommer derfor at være den sidste del af det sidste kapitel i historien om flyvevåbnets tjenestested og radarstation på Multebjerg, som er ved at blive skrevet, idet radaren eller mere præcist søgeradaren og højdefinderen nedlægges på et eller andet tidspunkt i forligsperioden, således at radarene fjernes senest i 2014.

Overenskomsten mellem forsva-

ret og statsskovbruget, det vil sige Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland, fastsætter, at forsvaret kan opsigte overenskomsten med statskovene med et halvt års varsel til en første april; Skov- og Naturstyrelsen har ikke denne mulighed. Opsiger forsvaret overenskomsten, skal forsvaret sørge for, at bygninger nedbrydes og arealer og veje bringes tilbage i samme stand som ved overtagelsen, bortset fra bevoksningen. Forinden dette sker, skal der foretages forhandling mellem Forsvarets Bygningstjeneste og statsskovbruget om omfanget og arten af arbejderne. Opnås ikke enighed afgøres sagen af Finansministeriet. I det perspektiv må man håbe, at Skov og Naturstyrelsen selv eller andre myndigheder, institutioner, firmaer eller selskaber i samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen kan finde anvendelse for tårnene og de øvrige bygninger.

Teknisk set synes der også at være mulighed for, at forsvaret kan vælge ikke at opsigte overenskomsten, for derved at spare evt. engangsudgifter til tilbageføring af områderne til tidligere tiders status, og blot fortsætte som hidtil, da det sikkert vil være billigere i en lang årrække end reetablering af områderne. Om denne valgmulighed er relevant, må tiden vise.

Kilder:

1. *Fra Frederiksborg Amt, årbog for 1914.*
2. *Flemming Rune: Gribskov, 2009*
3. *Hans A. Schrøder: Luftforsvarets Grå Eminence, Forsvarskommandoen.*
4. *NATO Archives, NATO the first five years 1949-1954.*
5. *Forsvarsforligene 2005-2009 og 2010-2014.*
6. *Lockheed Martin Corporation, http://www.lockheedmartin.com/data/assets/ms2/pdf/TPS-77_brochure.pdf.*
7. *Skov og Naturstyrelsen Nordsjælland.*

Alexander Svedstrup, forfatter, tegner, kunstmaler og journalist

Af Erik Trolle

Intetsteds byggede han rede men fløj spejdende og lyttende fra det ene kunstneriske fag til det andet.

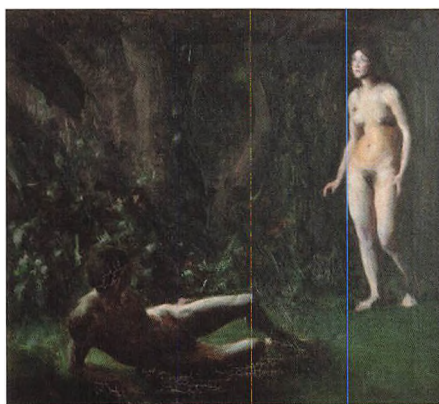
Edvard Alexander Svedstrup blev født i Helsingør, den 1. november 1864 som tredje yngste søn af løjtnant Johan Wilhelm Svedstrup, der havde gjort tjeneste på det danske fort "Prinsensten" på Guinea-Kysten. Efter karrieren ved militæret giftede Johan sig med Elisabeth Leonora Busch og virkede i en årække som bogholder ved von Mehrens Klædefabrik i Stengade og på Marienlyst lidt nord for Helsingør. Familien boede først på Lindegaarden, der var en del af Marienlysts ejendom; senere på Sdr. Strandvej. Der udspandt sig et harmonisk liv med Johan som en retlinet personlighed og god familiefader. Hustruen var en blid natur, velbegavet og meget litterært interesseret, og begge satte naturligvis deres præg på den unge Alexander.

De første år frekventerede Alex Helsingør Højere Realskole, men senere blev det Frederiksborg Latin-skole, hvor han i 1883 blev student. Efter endt eksamen studerede Svedstrup teologi. Studiet blev fuldendt i 1891 med embedseksamen, men da han nægtede at aflægge præsteløftet, kunne han ikke blive præst. Han fortæller hvorfor:

"Hvorfor jeg ikke blev præst? Det var det afskyelige præsteløfte, som hindrede mig. Efter det, skulle jeg binde mig til at øve min forkyndelse efter visse fastslåede trosbekendelser, hvoriblandt den såkaldte athan-

asianske, der fordømmer alle, der ikke tror efter dens ordlyd til evigt helvede. Når man gerne vil være forkynder af Jesu tanker, kan man ikke forbinde sig til at forkynde just det modsatte."

I studieårene var Alexander Svedstrup som journalist og tegner en anset medarbejder ved Berlingske- og Illustreret Tidende, ligesom han skrev noveller under mærket "Svend Ellekilde". En metier, som han i øvrigt fortsatte med gennem årene. I samme periode mødte han sin kommende hustru, Vilhelmine Kierboe, datter af den rige brygger og brænderiejer Rasmus Kierboe,

Skitsen til Adam og Eva er betegnet: Til min ven Alexander Svedstrup fra Julius Paulsen. Hængte oprindeligt på Ellestuen. Alexander er Adam og Eva er sangerinden Dagmar. Politiken: Der bor en sangfugl i frk. Hansens bryst. Den har kun et beskedent pip, men den bor kønt. *Privateje.*

der havde sin virksomhed i Sct. Annagade 19-21 i Helsingør. Bekendtskabet blev gjort gennem broderen Truels Kierboe som i sine erindringer skriver:

"Alex lærte jeg at kende derved, at vi var to af fire unge mennesker, som omkring 1890 fik de første cykler, de såkaldte bicykler, høje med et stort og et lille hjul. Han havde et smukt, mandigt legeme og blev af maleren Julius Paulsen benyttet som model til dennes billede, "Adam og Eva". Modellen til Eva var Dagmar Hansen, "Oh Dagmar", den senere kabaret-sangerinde, der begejstrede København."

Alexander Svedstrup og vennen Truels Kierboe var nogle af de første på cykel i Helsingør. Det gav anledning til forlovelsen med Truels søster Vilhelmine. Den lille dreng er Gerner Svedstrup. *Foto i privateje.*

Et smukt ungt par indgik ægteskab 3. maj 1892. Foto i privateje.

Alexander Svedstrup foran Ellestuen i 1896.

Foto: Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening.

I 1892 blev ægteskabet indgået og det første hjem var den nu nedbrændte Fogedgård i Tisvilde. Kærligheden til dette uberørte sted, hvor der var tre mil til nærmeste jernbanestation, havde familien fået samtidig med malerne Viggo Johansen, Julius Paulsen, Achen og andre.

Ellestuen

En medgift ved ægteskabet gjorde de nygifte i stand til at købe et større grundareal i Ellekilde op til Hornbæk Plantage. Ved et tilfældigt møde i toget fra København med arkitekten Carl Brummer omtalte Svedstrup sine tanker om huset, der skulle ligge på skrænten med den skønneste udsigt over Øresund. Inden rejsen var til ende, var Brummer engageret som arkitekt for dette usædvanlige hus, der stod klart i 1895 under navnet "Ellestuen". Huset var inspireret af norsk byggeskik med græstørvstag, blyindfattede ruder, udvendig træbeklædning foroven og indvendig og med en stor pejs. De lange bredt favnende tagspær virkede som et par vinger, beskyttende og indbydende. Midterstuen, hallen, så større ud end den var, fordi loftet nåede op til tagryggen; et åbent galleri førte hen til gæsteværelset, som var båret af to

solide bjælker med store udskårne ugler og stiliserede blomster. På den ene side af hallen lå spise- og sovekammer i flugt, og på den modsatte side arbejdsrummet, indrettet som bondestue med tallerkenrække, hængeskabe og standur.

Over indgangsdøren fra entréen stod skrevet:

*Har du et ærligt Vennesind
Da vær velkommen og gak ind;
Men vil til tak for Gæstfrihed
Du siden rakke værten ned,
Da er der ingen plads for dig,
Vend hurtigt om og gå din Vej.*

Huset blev meget kendt, og udenlandske arkitekt-tidsskrifter beskrev det ofte. De lokale strømmede til og var så nysgerrige, at de trykkede næsen helt ind på glasruden. Det fik Svedstrup til at opsætte en stor plakat, der bar følgende indskrift: "Sådan vil jeg nu have det! – Hva' Fanden rager det Jer!" Det smukke hjem med dets gæstfrie værtsfolk drog efterhånden mange af tidens kendte mennesker til sig: Holger Drachmann, Krøyer, Phister, Jerndorff og Herold, for blot at nævne nogle, var alle med til de mange muntre fester, der blev holdt i det spændende hus.

Den farende svend

Da den græsk-tyrsk krig udbrød i 1897, sendte Berlingske Tidende Svedstrup af sted som korrespondent på krigsskuepladsen. Under sit ophold i Grækenland kom Svedstrup i nær berøring med det græske kongehus, hvilket igen skabte forbindelser til det danske kongehus. I bogen "Fra Kong Georgs Land under krigen i 1897" giver Svedstrup en fængslende skildring af forholdene i Grækenland. I 1902 udkom bogen "De Danskes Vej" hvor forfatteren fortæller om sine oplevelser under "Valkyriens" togt til Østasien 1899 – 1900. Meningen med "Valkyriens" togt var at støtte "Det Østasiatiske Kompagni" Derfor var Prins Valdemar med, ligesom den gamle Landmandsbankdirektør Emil Glückstadt, der ville undersøge kompagniets indtjeningsmuligheder. Med Prins Valdemar sluttede Svedstrup et varmt venskab, og med sin begavelse, karakter og store charme skabte han ligeledes forbindelser til Kompagniets skaber, etatsråd H.N. Andersen og frue, samt direktør Svenson og frue fra Store Nordiske Telegrafelskab. Af ukendte årsager blev "Ellestuen" med en stor del af indboet solgt i

1905, og familien erhvervede her-
 efter den gamle skovriderbolig
 ”Porthus”, der stadig findes mellem
 Fredensborg og Hillerød. Længslen
 efter Hellebæk-Aalsgaard var dog
 for stor. ”Porthus” blev solgt, og
 af Hellebæk Klæde- og Tæppefabrik
 købtes det gamle ”Fiskerhuus”
 ved Kobberdammen i Hellebæk,
 hvor mange lykkelige timer blev
 tilbragt. Ved samme lejlighed købte
 Svedstrup en strandgrund tæt ved
 Langebro i Aalsgaard. Arkitekten
 Poul Holsøe blev antaget og skulle
 stå for opførelsen af en ny villa på
 grunden. Svedstrup, der var yderst
 kreativ, tegnede lige så meget på hu-
 set som arkitekten, hvilket blev for
 meget for Holsøe, som trak sig. Da
 huset (i dag Nordre Strandvej 144)
 i 1910 stod færdigt, flyttede Sved-
 strup en kort overgang hertil, men
 fandt sig ikke helt til rette, hvorefter
 han lejede huset ud. I dag er den
 store have udstykket, og en helt mo-
 derne bygning er opført på det sted,
 hvor det vestlige af Hellebæks to
 søbatterier i 1808 var anlagt for at
 beskytte geværfabrikken. Heldigvis
 nåede Gilleleje Museum at foretage
 undersøgelser på stedet, da man var
 ved at grave ud til opførelse af vil-
 laen.

Villa Kobberdammen

Ved Kobberdammen stortrivedes
 den lille familie, som i 1917 lod op-
 føre et stort smukt hus, der skulle
 blive den endelige bolig. Her skrev
 forfatteren sin store roman ”Erik
 Gudmand” der udkom i 1923. Med
 sin brede handlingsmættede form,
 sine tidsbilleder omkring 1840–
 1890, sit hjemlige aristokratiske
 provinsmilieu (Helsingør og Helle-
 bæk og de eksotiske skildringer fra
 Dansk Guinea, bygget på faderens
 erindringer), blev Alexander Sved-
 strups navn som kulturhistorisk
 romanforfatter for alvor slået fast.
 I 1925 udkom bind 2 af ”Erik Gud-
 mand”, og endelig i 1929 hans sidste
 bog, novellesamlingen ”Fortællin-
 ger fra Øst og Vest og Ingensteder”.

Dertil kommer hans mange avisar-
 tikler, hans smukke malerier og teg-
 ninger og ikke mindst hans charme-
 rende motiver på tidens postkort, så
 kan man godt fornemme konturerne
 af en alsidig kunstner, som måske
 kunne have opnået større anerken-
 delse, hvis han havde koncentreret
 sig om en enkelt kunstart.

Hornbækbanen

Det lokale havde også Svedstrups
 store interesse. Bedst kendt er hans

indsats ved oprettelsen af Helsingør-Hornbæk Banen, der blev ind-
 viet i 1906. I december 1906 mod-
 tog Alexander Svedstrup brev fra
 landets Kronprins hvori, der blandt
 andet stod:

*”Af personlig Interesse for Dem kan
 jeg meddele, at Prinsessen og jeg
 foretog en Inspektions-tur af Deres
 Bane ved hvilken lejlighed vi kon-
 staterede at Materiellet var i Brug-
 bar Stand og den eneste Bane, som
 vi benyttede i gaar, hvor ingen uheld*

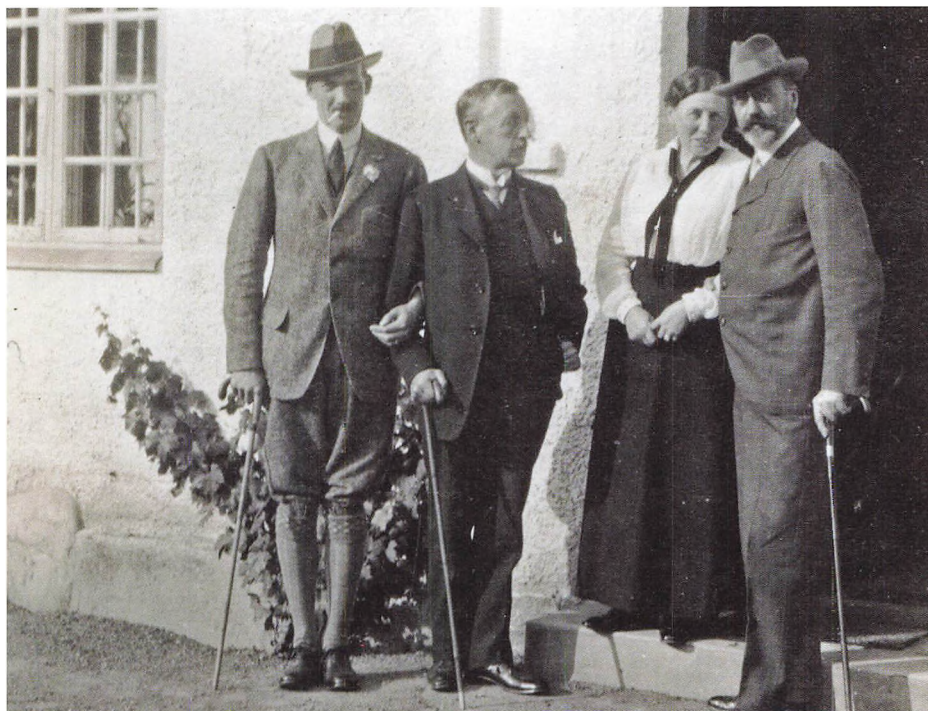
Svedstrup var en god kunstmaler. I 1927 var motivet Fiskerhuus, som han erhvervede i 1909. Privateje.

Villa Kobberdammen blev opført i 1917 på den store grund bag Fiskerhuus. Foto i privateje.

Alexander Svedstrup var en dygtig tegner og stod for mange post- og kartonkort som meget hurtigt blev udsolgt i bogladerne. Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening.

Prins Georg (tv) og prins Valdemar på besøg ved Kobberdammen i 1919. Foto i privateje.

indtraf, idet saa vel Statsbanerne som Gribskovbanen fik Bremsventilerne frosne, saa at vort Tog begge Steder brugte $\frac{1}{4}$ Time med at få Ulemperne afhjulpne, hvilket atter er et Bevis for, at De paa dette Område også kan Omslutte Deres Bremsventiler med varme fra Östasien. Deres Hengivne Christian, Krpr."

Livet igennem fik "Mis" og "Alex", som de kaldtes blandt venner, mange besøgende i deres gæstfrie hjem. Prins Valdemar og hans nevø Prins Georg af Grækenland, der var ejer af "Gurrehus", kunne pludselig stå ved døren og spørge om de var hjemme. Af og til med den tilføjelse, at tøserne ventede nede ved dammen. "Tøserne" var Kejserinde Dagmar af Rusland og Hertuginde Thyra af Cumberland. I et notat lørdag den 5. juni 1920 skriver Alexander Svedstrup:

"Graavejr, koldt. Kejserinde Dagmar og Prins Valdemar ankom Kl. 12,15 pr. bil i Kejserindens auto,

modtages ved bilen af Mis og mig. Vi sad lidt i pejsestuen, hvor der var ild i pejsen og gik derefter ovenpaa og besøgte værelserne, som Kejserinden fandt smukke. Paafaldende store (efter husets ydre). Kejserinden så rask og glad ud, var meget venlig, smuk.

De fik omtrent samme frokostmenu, som Prins Valdemar og selskabet i søndags fik. Hummer en naturel, stegte kyllinger med nye kartofler, gelerand med oksetunge, fyldt med asparges i mayonnaise, grønne ærter endvidere koldt bord, røræg med aal (som Kejserinden erklærede aldrig at have smagt før – og heller ikke andet end nippede til), svinemørbrad, rejer – som Kejserinden spiste godt af-, lax o.s.v. samt fersken (henkogte og dejlige) med udenlandske jordbær til. Chateau Yquem, som Kejserinden nippede til – hun drikker næsten aldrig noget, hverken vin eller vand eller kaffe eller the, rødvin, som de ikke rørte medens Prins V. og jeg tog en snaps.

Dernæst spadserede vi lidt i haven. Kejserinden fotograferede Mis, mig og hønsene, besøgte det lille hus, hvorefter vi atter sad i pejsestuen og snakkede – i flere timer, indtil vi drak the. De kørte kl. 5."

Begravet i Helsingør

Alexander Svedstrup døde kun 66 år gammel den 27. september 1930 og Vilhelmine døde i en alder af 78 år den 15. juni 1945. Til begges store sorg lykkedes det dem aldrig at få børn. Familiegravstedet på Helsingør Kirkegård blev det sidste hvilested. Journalisten Frans V. Jessen mindedes vennen med disse ord:

"Gammel fin kultur og ægte humanistisk dannelse bandt ham i den danske jord.

Han havde faret viden om, og som en art teologisk boheme været knyttet til mange mennesker i kunstnerkredse og gyldne sale. Overalt var han elsket, overalt havde han søgt, men intetsteds fundet sig selv".

Fra dengang Søborg var en vigtig købstad

Af Kjartan Langsted

I middelalderen lå købstaden Søborg trygt og godt på sin halvø i Søborg Sø. Med borgen på halvøens yderste spids og den store købstadskirke, havde byen stor betydning. I dag er søen for længst udtørret, og landevejen gennem den nuværende landsby, med sin alt for store kirke, fører de travle trafikanter over søens tidligere vande og Holtshoved og Holt til Græsted. Men gang på gang dukker spændende fund op fra by og sø, som vidner om fordums magt og pragt.

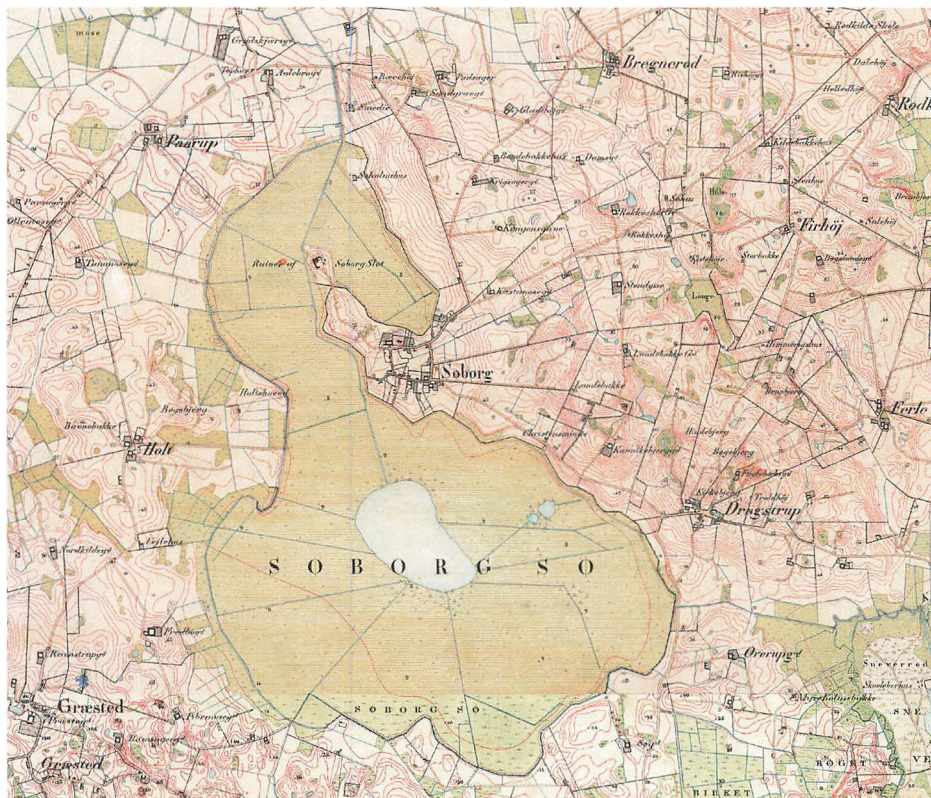
Når man i vanlig travlhed og hast har passeret Esbønderup for at køre videre mod Gilleleje, bemærker man næppe de små sideveje, der fører spændende steder hen i Nordsjælland. Først viser et skilt til højre mod Sodemark og Esrum, dernæst tilbydes vi endnu en tur til højre mod Dragstrup og Firhøj, og kort efter vises der til venstre ad vejen mod Søborg. Overser man denne, får man chancen en kilometers penge senere, for i krydset kan man stadig nå at dreje til venstre mod Søborg. Vælger man en dag en af disse veje til Søborg, møder man en pæn lille landsby med små stråtede huse og gårde, pænere 1900-tals borgerhuse, et autoværksted (der af uforklarlige grunde er havnet lige her, overfor præstegården), en skole, et forsamlingshus og en lille sportshal. Kort sagt, alt det, der skal være i en velassorteret landsby.

Først når man ser den store kirke, begynder man at tænke over, at denne landsby alligevel ikke er helt så almindelig endda. For Søborg er i grunden ikke nogen landsby - det vil sige, det er den nu - men for kun 500 år siden var der her en rigtig købstad. En købstad, der spillede sin væsentlige rolle i Danmarkshistorien, bygget op omkring en af Danmarks stærkeste middelalderlige kongsborge.

At fortælle Søborgs historie vil naturligvis langt fra kunne gøres på disse sider, men der skulle være plads nok til at fortælle tre små historier om tre forskellige fund, der hver især fortæller deres historie om Søborg og de begivenheder, der udspillede sig her.

Borgen ved Søen

Når man står ved Søborg Sø i dag, er det lidt svært at se, at der overhovedet har været en sø. Området ligger hen i marker og græsenge, men hvis man ser nærmere efter, kan man ane konturerne af en sø i landskabet i de små, men tydelige ter-

Udsnit af topografisk kort fra 1857 visende den da næsten udtørrede Søborg Sø. Man fornæmmer stadig tydeligt halvøen ved Søborg og yderst ude ruinen af borgen.

Kort- og Matrikelstyrelsens Arkiv.

rænforskelle. Søen blev drænet ad flere omgange i løbet af 1800-tallet for at gøre plads til landbruget, men det er en hel anden og meget lang historie, der er blevet til en hel bog, skrevet i 1986 af Flemming Rune Petersen og Gerda Meyhoff.

I alt har søen dækket et areal på ikke mindre end 1200 tdr. land. Langs med dens nordøstlige bred skød en halvø ud, der nærmest fremstod som en ø i det lave vand, når man stod på halvøens nordlige spids. Med andre ord, et af de mest perfekte steder at anlægge en borg. Borgen blev med stor sandsynlighed anlagt omkring 1150 af ærkebiskop Eskild. Dengang hed stedet formentlig Elleholm, og søen skulle ifølge Saxo have heddet Leire Mose. Kort tid efter, at Eskild opførte sin borg, blev den i 1161 erobret af kong Valdemar den store, og den forbliver herefter i kongens eje. Herefter skifter by og søen navn.

Eskild anlagde dog langt fra borgen i en ødemark, for flere detektorfund fra vikingetid og jernalder antyder, at området kontinuerligt har haft en vigtig betydning fra yngre jernalder over vikingetiden til tidlig middelalder.

I løbet af middelalderen voksede der en by op på halvøen. I 1270 omtales den for første gang som købstad, og den fortsætter som sådan frem til midten af 1500-tallet, hvor den langsomt sygner hen.

Hvordan byen så ud i sin velmagts dage i 1300-1400-tallet, ved vi ikke præcist, men vi har nogle gode idéer om dens udbredelse. Ud fra metal-detektorafsøgninger foretaget i løbet af de sidste 5 år, er det lykkedes at afgrænse byen imod øst. Heraf fremgår det, at byområdet formentlig har dækket et areal på ikke mindre end 22,3 ha. Til sammenligning har det ældste Helsingør (ca. år 1400) udgjort ca. 18 ha. Søborg har dog næppe haft en særlig stor

bebyggelsestæthed, da store dele af området har ligget hen i vådområde. I en periode på et par hundrede år havde Søborg en helt central placering i Nordsjælland. Byen blomstrede og havde kontakter til nær og fjern. Dette skyldes især, at borgen på nordspidsen af halvøen blev statsfængsel og var en vigtig kongsborg under bl.a. Erik Menved.

Brevet fra paven

”Først på eftermiddagen fløj et andepar lavt forbi, og straks derefter voksede et tårn op over bakken. Cæcilie knyttede en kjoleflig i hånden og satte i løb uden tanke for mudder og pytter. Endnu et tårn rejste tag, så hævede vejen sig, et vindsitrende vandspejl legede med himlens blå, og på en holm i søen lå en mindre landsby med broer ind til fastlandet udbredt og yderst ude bag Søborg Slot”.

Sådan beskriver Susanne Clod Pedersen, Cæcilies møde med Søborg i romanen Klosterbarnet. Romanen dykker ned i en ikke helt uvæsentlig begivenhed i Danmarkshistorien, nemlig konflikten imellem kong Erik Menved og ærkebiskoppen Jens Grand. En konflikt, der i hovedtræk handler om magtforholdet imellem kirken og kongemagten. Jeg skal her ikke uddybe den nærmere, da den hurtigt breder sig ud i mange kinkelkroge; bl.a. bliver Jens Grand fængslet på Søborg Slot i 1294 og flygter herfra i 1295. Konflikten kommer også helt til top i det kirkelige system, nemlig til paven, der i den periode hed Bonifatius den VIII og Benedikt den XI.

Denne Benedikt, blev på mange måder hovedperson i et detektorfund, der blev gjort i Søborg en forårsdag i 2009. Denne dag fik jeg en e-mail fra et medlem af Gilleleje Museums detektorforening, Tobias Bondeson. I brevet beskrev han levende, hvordan han havde fundet, hvad han mente måtte være en bulla af bly. Der var tale om rund blyplade med form og størrelse som en femkrone.

Øverst ses et foto af de to sider af bullaen fra Søborg, nederst ses en udtegnning af disse.

Foto: Kjartan Langsted.

På den ene side sås tydeligt to ansigter, og på den anden side kunne indskriften anes. I første omgang slog jeg det lidt hen, for der var fundet så mange dimser ved Søborg med forskellige, mere eller mindre spændende, historier - så hvorfor skulle denne være noget helt unikt?

Det var den dog ikke desto mindre, og jo mere vi dykker ned i historien, jo mere interessant bliver den.

En bulla, eller bulle, er egentlig et segl, som blev vedhæftet et dokument, men i modsætning til normen var der her ikke tale om et voks- eller laksegl, men derimod et segl af bly. En bulla blev vedhæftet de breve, som paven sendte af sted, og seglet skulle bekræfte, at dette virkelig var Paven selv, der havde skrevet brevet - eller i det mindste befalet det skrevet. Ansigterne på seglet forestiller Paulus til venstre og apostlen (Simon) Peter til højre. Man kan ane Paulus' kendetegn, nemlig det lange skæg. Over de to ansigter har der stået SPA og SPE - forkortelser for to navne med betegnelsen sankt foran. På den anden side står paves navn, her Benedikt den XI; det var den selvsamme Benedikt, der afsluttede det retlige opgør imellem Jens Grand og Erik Menved.

Benedikt var kun pave i otte en halv måned, og i den tid sendte han kun to breve til Erik Menved. Et af disse var på mange måder det endelige punktum for sagen imellem Jens Grand og Erik Menved; på nu-dansk ville man nok kalde det for et "spin off". I brevet, dateret den 20 marts 1304, giver paven kong Erik 6. Menved tilladelse til at lade sin kapellan holde gudstjeneste for sig og sin husstand på de steder, som er under interdikt, altså kirkeforbud, forudsat at gudstjenesten foregår bag lukkede døre, uden klokkeringning og med dæmpet tale, samt med udelukkelse af bandlyste personer:

"Til vor kære Søn i Kristus, Erik, Danmarks berømmelige Konge. For at Dine fromme Følelser over

for det apostoliske Sæde kan tiltage i samme Forhold, som Du finder det velvilligt med Hensyn til at vise Dig særlig Naade, retter vi os efter Dine fromme Bønner og bevilger Dig ved dette Brev, at Du, naar Du kommer til Steder, som er underlagt Kirkens Interdikt, maa have Lov til der at lade holde Gudstjeneste ved en egnet Kapellan og sammen med de undergivne, der hører til Din Husstand, for lukkede Døre, uden Klokkeringning og med Udelukkelse af dem, der er ramt af Interdikt og Ban, at høre Gudstjeneste, hvis den holdes med dæmpet Stemme, naar blot hverken Du eller samme Kapellan eller dine ovennævnte undergivne har givet Anledning til Interdiktet eller det særlig maatte være paalagt Dig eller dem. Intet Menne-ske maa driste sig til at bryde denne vor Bevilling eller i ubesindig Forvovenhed gaa imod den. Men hvis nogen drister sig til at forsøge derpaa, skal han vide, at han derved vil paadrage sig Gud den almægtiges og hans hellige Apostle Petrus' og Paulus' Vrede. Givet i Lateranet den 20. Marts i vort (Pontifikats) 1. år."

Brevet som sådan er forsvundet, og kun en afskrift af det findes i Pavens arkiver. Så denne lille blyplade har Erik Menved med stor sandsynlighed stået med i hånden. Så her er altså ikke tale om en helt almindelig dims!

En vej er nu en gang en vej

Når Erik Menved kom ridende ud til sin borg, måtte det ske på ordentlig vej. En jordvej ville hurtigt blive opkørt og ødelagt, når den lå i en købstad med stor færdsel af folk og fæ. Ud fra arkæologiske kilder ved vi da også, at mange veje i de middelalderlige købstæder var brolagte, hvilket også må have været gældende for Søborg. Henrik Wederkinch, præsten i Søborg, beskriver i 1742 da også vejen som brolagt, idet han noterer sig: "For det fjerde [det er fjerde punkt i hans argumen-

tation for at der er tale om en købstad] er her fire á fem Gader overalt brolagte."

Da virksomheden DONG i 2009 skulle lægge kabler ned i Søborg, var vi da også ekstra opmærksomme, ikke mindst, da der skulle nedgraves et kabel under Bygaden overfor præstegården. Kun få centimeter under asfalten fremkom der en meget pæn og regulær brolægning, af marksten på mellem 30-60 cm i størrelse. Stenene var tydeligt slidte, og vejen havde middelalderens kraftigt hvælvede profil, der

Den brolagte vej i Søborg under udgravning. DONGs kabler skulle kun graves ned i en smal rende på 30 cm., men det var nok til at vejen kom tydelig frem.

Foto: Kjørtan Langsted

Det indleverede sværd fra Søborg. Sværdet er anbragt på munkesten opgravet i Helsingør.
Foto: Tim Grønnegård

kunne lede vandet væk. Veje med samme opbygning er fundet i bl.a. Gurre.

Vejen har formentlig haft sit forløb fra slottet, igennem de to store dobbeltvolde, for herefter at følge Bygaden. I 1800-tallet blev denne vej også kaldt for Ladegaardsvej, og vejen slår da også sine små krøller før den passerer Firhøj, hvor der ifølge markbøgerne skulle ligge en ladegård. Det er dog kun vejstrækningen gennem byen, som må formodes at havde været brolagt.

I forbindelse med placering af kablet, var det muligt at lægge det over det brolagte stykke vej, så man ikke ødelagde denne. Så hvis du en dag besøger Søborg, så tænk over at du stort set kører på en vej, der kan være mere end 700 år gammel.

Sværdet i søen, sværdet i marken, sværdet på loftet.

Midt på Bygaden ligger, eller rettere sagt lå, et lille hus med gavl ud mod gaden. Huset var, grundet dræning af Søborg Sø, sunket mere end 30 cm, og havde derved fået så alvorlige sætningsskader, at det måtte rives ned. Et nyt måtte derfor bygges i samme stil og på samme sted. Gilleleje museum havde i den forbindelse haft god kontakt til ejeren,

da der i forbindelse med genopførelse af huset kunne fremkomme arkæologiske fund. Det gjorde der også, men det er en helt anden historie. For en dag, da jeg kom derud, trak ejeren mig til side; han skulle vise mig noget, han havde fundet på loftet. Og ud fra en gamle lade kom han såmænd med et utrolig velbevaret middelaldersværd, og her gjorde jeg selvsagt store øjne!

At finde et middelaldersværd på et loft er ikke ligefrem hverdagskost, og det første spørgsmål, der meldte sig, var da også hvordan det var kommet derop. Det viste sig, at sværdet var fundet af ejerens far for omkring 60 år siden i forbindelse med pløjning af hans mark ude i det gamle søområde. Herefter havde det stået nogle år tørt og godt i entréen, for til sidst at ende på loftet, hvor ingen længere tænkte over det. Indtil det ved et tilfælde blev genfundet, da huset skulle rives ned.

Sværdet er næsten en meter langt og på dets bredeste sted er det 6 cm. I dets midte ses en blodrille. Parerstangen er forsvundet, men ellers fremstår sværdet helt intakt. Type-mæssigt daterer det sig til højmiddelalderen.

Dette sværd er langt fra det eneste sværd, der er fundet i Søborg Sø

med en datering til middelalderen. Alt i alt er der registeret 14 sværd. Herudover er der også fundet en del andre våben; i alt 15 spyd og ca. 25 økser; desuden er der fundet våben fra jernalderen og vikingetiden. Nu er sværd, spyd og økser jo langt fra noget, man kan tænke sig at folk har gået rundt og smidt om sig med. Den dag i dag er det en endog meget bekostelig affære at fremstille et ægte middelaldersværd, så selve værdien af et sværd har været stor. En mulig forklaring på sværdenes og de andre våbens forekomst i søen kan være, at de er tabt i forbindelse med en kamphandling. Våbnene er dog fundet spredt over hele søen, så en anden løsning fremsat af ph.d. i arkæologi, Julie Lund, er mere plausibel. Med udgangspunkt i en række fund af middelaldervåben sandsynliggør hun, at der må være tale om en eller flere forskellige rituelle handlinger, gentaget over endog lange tidsperioder og med mange år imellem.

Afslutning

De tre historier beretter hver sit om Søborg, og de er kun et lille udpluk af fortællinger, der venter på at blive fortalt. Gilleleje Museum vil i de kommende år forsøge at skabe en endnu bedre forståelse af Søborg som den vigtige købstad, den engang var, og forhåbentlig vil dette komme til udtryk i en større publikation om Søborg og dens udvikling igennem de sidste tusind år.

Jeg tillader mig her at benytte lejligheden til at rette en varm tak til beboerne i Søborg, der igennem årene har vist stor forståelse og interesse for de arkæologiske undersøgelser, og ikke mindst til amatørarkæologerne Brian Wellbelove og Tobias Bondesson, der de sidste fem år har brugt ufattelig mange timer på at gå markerne omkring Søborg tynde med deres metaldetektorer.

Vejkrucifikset på Aasebakken

Af Tormod Hessel

Når man har aset sig op på toppen af Aasebakken ved Høsterkøb, er den storslåede udsigt over Sjælsø den vejfarendes primære belønning. Derfor har nok de færreste bemærket det fine vejkrucifiks, der står heroppe. Historien om det er i grunden ikke uden dramatik.

I den indre, lukkede gård til Vor Frue Kloster i Høsterkøb, som er et nonnekloster under Benediktinerordenen, sidder et stort krucifiks i bronze, fastgjort uden på kirkebygningens ydervæg. Dette krucifiks, som klosteret havde fået som gave i 1942, ville man oprindeligt have opsat på klosterets grund ud til Høsterkøbvej som et vejkrucifiks. Dette blev dog opgivet efter, at klosteret havde været ude for tyveri af nogle kobberplader til taget.

På den modsatte side af Høsterkøbvej ved indkørslen til kursusejendommen "Magleås" (Høsterkøbvej nr. 6), har gennem snart 35 år stået et vejkrucifiks i egetræ. Selv om det er udskiftet en enkelt gang, opfattes det stadig som det, det er - et vejkrucifikset i Høsterkøb.

Dette vejkrucifiks, som står her diskret på toppen af Aasebakken ved Høsterkøb, skulle minde såvel gående som kørende, som jager gennem den lille landsby, om, at det kan være meningsfyldt med en pause til eftertanke midt i dagens stress og jag.

Da Magleås Kursuscenter er ejet af Ansgarstiftelsen - den officielle betegnelse for den katolske kirke i Danmark - virker det meget bevidst, at vejkrucifikset står her på Høsterkøbvej midt imellem "Vor Frue Kloster" og kursusejendommen "Magleås". Det er dog lidt, eller meget af en tilfældighed. Som Anders Enevig skriver i sin bog, "Vejkrucifikser i Danmark", er det begrænset, hvad

man kan skrive om et vejkrucifiks. Det er deres tilblivelseshistorier, der er spændende, og det er ingen undtagelse for dette vejkrucifiks, som blev foræret til Høsterkøb.

Det første krucifiks

I begyndelsen af 1976 fik kursuscentret en opringning fra fru Lisbeth Steen Hansen i Søllerød. Hun tilbød kvit og frit centret et stort landevejskrucifiks, som var udført af den katolske billedhugger, Aksel Theilmann.

Grunden til at krucifikset skulle flyttes var, at stedet, hvor det hidtil havde stået, nu skulle udstykkes til fire mindre byggegrunde.

Fru Lisbeth Steen Hansen var på alle måder i sin fulde ret til at forære krucifikset til "Magleås" i Høsterkøb, da hverken kirke, menighederne eller deres råd i Søllerød på nogen måde havde vist interesse for krucifikset. Det havde stået på den grund, som hun ejede sammen med sin mand, Hans Chr. Steen Hansen. Det var da også hendes mand, som gennem de 38 år, krucifikset havde stået på deres private grund, havde stået for rengøring og vedligeholdelsen lige til hans død i 1974.

For at krucifikset, som på det nærmeste var rejst i strid med en kommune, der ikke ønskede et sådant opsat, ikke skulle gå tabt eller blive knust af de store entreprenørmaskiner, valgte hun derfor nu at kontakte det katolske kursuscenter på

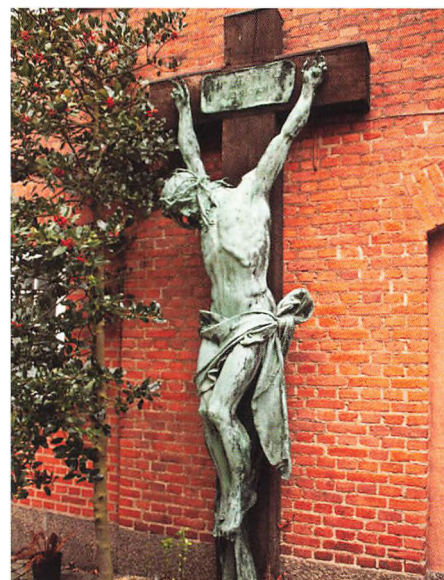
"Magleås" og tilbyde dem krucifikset. "Magleås" takkede naturligvis straks ja og hentede omgående den smukke gave.

Efter at formaliteterne med det katolske pastoralråds forretningsudvalg var bragt i orden, blev krucifikset rensat, slebet og overfladebehandlet, så det stod med den gamle farve og overflade.

Derefter blev der fremstillet en ny sokkel, så krucifikset kunne stilles op ved kursuscentrets indkørsel i maj 1976.

Søllerød kræver at få krucifikset

Det kom dog ikke til at stå ret længe, før menighedsrådet i Søllerød måtte erkende, at rådet burde have

Krucifikset ved Vor Frue Kloster i Høsterkøb. Foto: Tormod Hessel.

”stukket fingeren i jorden” og have talt med menigheden, før krucifikset blev flyttet ikke alene ”udensogns”, men til Høsterkøb i Birkerød Kommune!

Gennem læserbreve, artikler og på anden måde gjorde borgerne i Søllerød oprør, og krævede ”deres” krucifiks tilbage.

Ifølge Anders Enevig forsvarede fru Lisbeth Steen Hansen sig med: ”Jeg smed det jo ikke ud, som jeg faktisk var i min gode ret til, da det var herreløst og stod på min private grund. Og dér havde det stået i 38 år. Tværtimod sørgede jeg for, at det kom hen et sted, hvor man virkelig værdsatte det”.

Hårdt presset måtte sognepræsten og menighedsrådet derfor ”gå den tunge gang” til Magleås og bede om, at krucifikset kom tilbage til Søllerød mod, at man holdt Magleås skadesløs for alle afholdte udgifter. På Magleås var man forstående, og meget storsindet gav kursuscentret afkald på krucifikset, som derefter blev flyttet til Geels Skov på hjørnet af Vangebovej og Søllerødvej. Men på Magleås, hvor man lige havde vænnet sig til at have et krucifiks ved Høsterkøbvej, stod man tilbage med spørgsmålet: Hvad gør vi nu?

Magleås får hjælp fra Liobasøstrene

Som ofte, når problemer er størst, kommer forsynet eller tilfældighederne til hjælp. Her blev forsynet hjulpet af venlige mennesker og disses kendskab til kursuscentrets glæde over at have haft et vejkrucifiks og nu pludselig stod og manglede et sådant. På Gamisons Kirkegård i København var i 1930 rejst et krucifiks i egetræ på Oberst Lund-Larsens grav. Denne grav stod for at skulle sløjfes med udgangen af december 1975, hvorefter nonneordenen Liobasøstrene i København efter familiens ønsker overtog krucifikset.

Liobasøstrene forærede nu dette krucifiks til den katolske kirkes bispedømme i Danmark, som - efter

en gennemgribende restaurering ved billedskærer Fridtjof Johansen - lod det rejse ved indkørslen til kursuscentret ”Magleås”.

Her blev det indviet den 12. oktober 1977, og her står det endnu i 2010, hvor det får besøg af mennesker med blomster og lys.

Den katolske kursusejendom, ”Magleås”, og trafikanterne på Høsterkøbvej kunne derfor atter glæde sig over et vejkrucifiks, som med sit 2,2 m høje kors og sin 0,88 m høje Kristus-figur står ved vejsiden på Aasebakken, som en hilsen fra det kulturgrundlag, som Danmark bygger på, også selvom mange ikke er bevidst om det i hverdagen.

Hvordan gik det så?

Men hvordan gik det egentlig med det første vejkrucifiks, som blev rejst i Høsterkøb? Det, som var skåret af billedhugger Aksel Theilmann, som også var lærer på kunstakademiet. Dette krucifiks, som i 1938 var rejst i Steen Hansens have på Attemosevej i Søllerød, fik efter sit korte ophold som vejkrucifiks i Høsterkøb en ”blivende plads” ved Vangebovej i Geels Skov.

Vejkrucifikset, som var blevet indviet flere gange, og som var kommet hjem” til Søllerød efter krav fra

borgerne, fik imidlertid kun lov til at stå i nogle få år, før det i 1994 blev ødelagt af vandaler.

Efter reparation og en bedre fundering, blev krucifikset atter rejst ved vejkannten i Geels Skov, hvor det stod til den 15. oktober 1995. Her blev det atter udsat for ødelæggende hærværk. På trods af, at krucifikset var skåret i meget hårdt træ, var hærværket denne gang så omfattende, og krucifikset så ødelagt, at man vedtog ikke at genrejse det i skoven. Mindre rester af dette krucifiks findes på museet Mothsgaarden i Søllerød.

Et nyt krucifiks

Søllerød Menighedsråd bad efter hærværket en af Birkerøds kendte kunstnere, billedhuggeren Josef Salamon, om at udføre et nyt krucifiks i hårdt egetræ. Dette krucifiks står i dag på græsplænen mellem Søllerød Kirke og Mothsgaarden, næsten overfor Søllerød Kro. Josef Salamon oplyser i øvrigt, at Aksel Theilmanns krucifiks var skåret i så hårdt træ, at vandalerne efter hans mening måtte have brugt en nedstryger for at gennemsave kristusfiguren, hvilket de havde gjort flere steder.

Kristus-figuren på det nuværende vejkrucifiks på Høsterkøbvej, restaureret af billedskærer Fridtjof Johansen. Foto: Carsten Nielsen.

Det nye vejkrucifiks, af billedhuggeren Josef Salamon, er placeret mellem Søllerød Kirke og Mothsgaarden. Foto: Tormod Hessel

